

Ak Welsapar

HALKYŇ HAKY

Hekáyalar

Stockholm

2007

MAZMUNY

Çig süýt emen adam.....	3
"Ýediň biri – ýeserdir!".....	7
Täze ölçeg ýa-da daýhan Azadyň zähmet güni.....	13
Towşantüý.....	17
Şor iňrik.....	23
Kommunizmiň gyzyl almasy.....	31
Süýji tüsse, aýy kişmiş.....	38
Halkyň haky.....	40
Erkek bolaly, Saparmyrat!.....	44

ÇIG SÜÝT EMEN ADAM

Kerpiç zawodynda ýükçi bolup işleýän Hamadyň gözleri kimdir biri ony aldamakçy bolanda aşa geňirgenip, soňam şol durşuna hemişelik doňup galan ýaly tes-tegelekdi. Şonuň üçinem adamlar oňa arkasyndan "Hamat guş" diýerdiler. Ýolda-yzda duşanlarynda-da, hamana öýkünýän ýaly, oňa gözlerini tegelemän garap bilmezdiler.

Gürründeşiniň özüne gözlerini bolşundan has giň açyp seredýändigini gören Hamat guş gözlerini öňkünden-de beter tegelärdi. Adatça, gürründeşi-de ondan galmansoň, ol, aljyrap, gözlerini petredibererdi.

Bu ýagdaý Hamat guşuň ýüreginde hemişelik yz goýdy. Onuň adamlara ynamy gaçdy. Bu ynamsyzlyk-da dura-bara hiç hili içki duýgyny aňlatmaýan sowuk ýylgyrma öwrülip, onuň ýüzüne çykdy. Obadaşlary-da ondan kem galmajak bolýan ýaly, onuň ýüzüne galapyn ýylgyrma bilen bakardylar.

Ine, bu günem Hamat guş ile belli sowuk ynamsyz ýylgyrmasy bilen jowur ak dişlerini hebeşiniňki ýaly hünni gara ýüzünde akjardyp, öýläňler şäherçäniň tikin ussahanasynyň gapysyndan girdi.

– Essalawmaleýkim!

Ussahananyň töründe ullakan stoluň üstüne eglip, mata gyrkyp duran jüýkburun biçimçi ýüzüni çalaja galdyryp:

– Oh-how! – diýip, aşa geňirgenenini bildirdi. – Sen nire bu taýlary nire-how? Gaýtam özüňe salawmaleýkim! Gel bakaly, geç! Näme hyzmat?

Hamat guş biçimçiniň özüne hormat goýuşyndan hoşal bolup, hemişekisinden yssyrak ýylgyrdy, ýöne ýüzünde öňden doňup galan ynamsyzlyk welin, ýerini üýtgetmedi. Ol ussanyň edip duran işini gutarmagyna maý berýän äheňde salykatlylyk bilen oturgyja gondy. Ýasama ýylgyrmasyna ymykly geçip, goltugyndaky matanyň çetinden çekeledi.

– Balak tiktirmäge geldim. Matasy özümden. Arada şähre gidemde duşady, amatlyja aldym. Matalygy aňrybaş diýdiler. Sap ýüň. Arzan dældigini aňýansyň.

– Ýüň matany aňrybaş diýip hasap etseň, sözüň ýok. Bahasy başga mesele. Ýöne her mataň öz ýeri bar. Ýüň gysyna gowy, pagtadan dokalan bolsa – ýylyň galan üç paslynda... Sintetiki matalaňam gowy ýeri bar, olar ütügi gowy tutýar, ýygirt atanok. Arassa ýüň bolandan, özüm-ä azak-tenek gatançlysyny kem göremok, işimiz aňsatlaşýar.

Soňky sözi eşidende, Hamat guşuň ýüregine derrew şübhe aralaşdy, ol içini geplettdi: "Seret muňa, eýýäm başlady! Gyryp-çyryp etmän, oňjak däl-dä!"

Müşderiniň goltugyndaky matanyň arzy bahasyny, gözi kakalyşandan, ýüzüniň ugruna kesgитlän gaşlarynyň arasy bitişik, gözleriniň ýitiligi gürrüñdeşiniňkiden görnetin ökde, ýaşy kyrka basalykly, çepiksiden çalasyn biçimçi, şondan soň artykmaç eglenip durman, hatda ýüzünem galdyrman, öz ussahanasyna gelýänler bilen alyşýan adaty sorag-jogabyna geçdi.

– Balak özüňemi?

– Hawa-la, özüme-le wah...

– "Wahyň" näme?

Biçimçi kellesini-de galdyrman, öňküsi ýaly öz işi bilen gümrady. Ol stoluň üstünde ýatan gat-gat matany eýlesine-beýlesine öwrüp, ony bölek-büçek edip gidip otyrды. Hamat guş gyýkyndylaryň gaýyp düşýän ýerini görjek bolup, oturan ýerinden boýnuny süýndürip horlandy.

– "Wahyň" näme diýýän, Hamat aga? Ýa entek ýüregiňi bire baglaňokmy?

Gaýçy degjegine ýüregi awap, Hamat guş goltugyndaky matany döşüne gysdy.

– "Wahymam", şol özüme diýdigim-dä wah...

– Onda häzir ölçegiňi alyşdyraýyn. Onnoň ötägit. Indiki hepdäniň ahyrynda balagyň taýyn bor. Ýöne ondan bärde gelmegin, yetişmez, iş kän.

– Ýok! – diýip Hamat guş birdenkä kesgитli seslendi. Onuň ýylgymasy uçup, şübhesi edil akýagyz adamlaryňky ýaly yüzünde mese-mälim bildirdi. – Men matamy goýup gidip biljek däl!

– O nämüçin? – diýip, işinden az wagtlyk ünsüni sowan biçimçi gaty geň galyp sorady.

Hamat guş balaklyk matasyny bagryna basyp, gözlerini adatdakysyndan-da beter tegeledi. Onuň soňky gepi bolsa, biçimçini tasdan aljyradydy.

– Balagy meň gözümüň alnynda biç. Bolmasa, balaklyk matanyň ujundan sen özüňe hemişe bir papaklyk alyp galýarmyşyň!

Jüýkburun biçimçi barmaklaryny stoluň gyrasynda oýnadyp, böwrüni diňşirgendi. Ýeser gülümsiredi.

– Kim saňa beý diýdi, Hamat aga? Aýt, eşideli. Ilçilikdir, her hili betguman adam bardyr, kimiň kimdigini bilip goýan ýagşy...

Hamat guş ýaýdanjyrady. Ýöne aýtmanam goýmady:

– Balşa.

Biçimçi Balşanyň içýakgyç gözlerini göz öňüne getirdi. Şonda onuň ýüzi bilniksizden çytylyp gitdi, jüýk burnunyň ujy has-da ýiteldi.

– Hümm... – edip, ol üýtgeşik gülümsiredi. – Hany getir mataňy, seň diýeniň bolsun. Ýanyňdajyk biçer beräerin...

Onsoň ol müşderiniň bilini, bilinden aşaklygyna topugyna deňeç boýuny ölçeşdirdi-de, onuň matasyny elinden aldy. Eline ýalaw ýaly gaýçysyny alyp, biçimçi matanyň daşyna geçende, Hamat guş edil öz gulagy kesiljek ýaly, gaşlaryny bürjeşdirip, gözlerini ýumjuklatdy, eginlerini ýygryp, pyşdyla meňzäp, boýnuny içine çekdi. Her gezek şarpyldap gaýçynyň sesi çykanda, ol tisginip gidýärdi. Biçimçiniň welin bu zatlar piňine-de däl, ol edil gözbagçy ýaly oňünde ýatan matany bir eýlesine, bir-de beýlesine öwürüp, gyrkyşdyrmak keýpinden çykdy. Şeýlelikde ol müşderiniň matasyndan bir balak, artyk galanyndanam satlyk papak biçdi-de, olary biri biriniň üstünde petdeläpjik goýdy, onsoň müşderiniň ýüzüne gözünü gyrpman, dos-dogry seretdi.

– Ine, Hamat aga, şuňa-ha biçüw diýerler! Armanyň galdymy?

– Taňry ýalkasyn! – diýip, biçimçiniň gözbagçynyňky ýaly hünärini başdan-aýak synlan Hamat guş, megerem, kän ýyllardan bäri ilkinji gezek adamlardan hem özünden göwnühoş bolup tüýs ýürekden ýylgyrdy. Soňra onuň ýüzüne azajyk gussa aralaşdy, münkürlük edeninden utananyny bildirip: – Adam pahyr çig süýt emen-dä. Käte gitmesiz adamyň gepine-de gidäýýär-dä – diýip, uly göwresini kiçeldip, tegelek gözlerini günäkär gyrpyldatdy. – Balşa-da... oturan-turan ýerinde gaýtalap ýör-dä: "Nyýaz biçimçä balak tikdirseňiz ägä boluň, ujundan bir papaklyk alyp galmasa oňmaz!" – diýip. Aýyplaşmaweri!

– Hiç aýby bolmaz, göwnüňdäkini aýdybermelidir! – biçimçi aladasyz seslendi. – Bu bir giň dünýä: seň pikiriňe-de ýer bar, meniňkä-de. Aýyplaşmak, meň-ä walla, dogrymy aýtsam, ýadyma-da düşenok. Adamlarň gybatyna it ýaly öwrenişip gidipdirin.

Biçimçi müşderisini gapa çenli ugratdy. Edil bosagada nämedir birzat ýadyna düşüp, howlukmaç yzyna dolandy-da, soň gaýdyp gelip, onuň eline iküç gat şapbat ýaly gyýkyndyk matany tutdurdy.

– Al, ine, mataňdan artany, tas ýadymdan çykan ekeni...

– Bulary men nämä ýaradaýyn – Hamat guş alada galdy.

– Bilmedim... – biçimçi-de eginlerini gysdy. – Eger walla bilmedim. Mümkün bular eýle-beýle derdiňize ýarar. Meselem, köwüş süpürseňiz. Ýogsa-da... indi ýadyma düşdi. Pelteli çyraňyz barmy? Ana, soň çüýşesi gurum baglasa, çöpjagazyň ujuna şujagaz matadan orap, süpürseňiz, gowy bolar. Gurum arassalamaga şundan gowy zady tapmarsyňyz. Ýüň mata ýagy özüne gowy siňdirgiçdir.

Biçimçiniň eliň aýasy ýaly gyýkyndyklary nädip derdiňe ýaradyp boljagyny şeýle ak ýürekden öwredip durşuny göreňde, Hamat guş utanyp, ýere girip bilmedi. Ýol boýy, tä öýüne gelinçä-de özüne käýindi: "Adam diýeniň çig süýt emen bolýa-da. Ýeri, bir papaklyk mataň gidende, garyp galayýamyň diýsene?! Kişiniň gepine gidip, tasdanam bir halal

adamynyň göwnüne degen ekenim. Menem indi şu ile betgüman bolup ýörmämi goýmaly, mundan hünär bolmaz."

Onsoň ol indiki gezek balak biçdirende, bir papaklyk matany Nyýaz biçimçä ýörite artykmaç goýup gaýtmagy niýet edinip, öýüniň bosagasyndan ätledi: gowy adamyň göwnüne degmekden Hudaýyň özi saklasyn!..

ÝEDIÑ BIRI ÝESERDIR...

Ertir guşluk çemeleri. Torgaýlaryň owazy dik asmandan paýrap, düz ýere dökülýär. Olar salkyn bilen saýramak keýpinden çyksam diýýäne meňzäp, biri birine gezek bermän, aldygyna jan edýärler. Az salymdan tüp yssy düşjegini torgaýlardan gowy bilýän ýok. Olar al-asmandan orak meýdanyny synlap, tä ýadaýançalar saýraýarlar-da, soňam petekelerini doldurara ýer peýläp ugraýarlar.

Takyр ýoldan mytdyldap barýan at-arabanyň üstünde gyşaryşyp ýatan adamlaram mundan habarly. Şol sebäplem orakçylaryň ulusy Jümmi irkilip oturan arabaça:

– Sür-how, Täşli, uklap oturma, adamlary gowrup ertmejek bolsaň! – diýip iňirdeýär. – "Hä" diýmän, Gün süýr depämizi jyzrydadar. Seň-ay, walla, bu zatlar piňiňe-de däl!

Arabaçy gamçysyna ýapysýar.

– Çüw, jüre getirmiş! Çüw! Lagar düşen sen, iňirdi iýýänem – men!

– Täşli, diýýän-ä... – diýip, orakçylaryň brigadiri keltejik göwresini arabanyň üstünde has jaýlaşykly ornaşdyrmak üçin ýeke dyzynyna galyp, aşagyna ýazylan donuny düzediştirýär. – gep iňirdide däl, gep tizräk oba aşmakda. Haçanky çykylyp gaýdylyşy, çagalaň gözi ýoldadyr.

– Çagalaň ejeleriniňem! – diýip, Ojar gyşaryp ýatan ýerinden "at goşýar".

Orakçylaryň gözleri açylyşyp, arabanyň üstünde janlanma başlanýar.

– Uzaga gitse, "oragam gursun, hoşasam!" diýdirjek bu... – Annageldi nägile äheňde hüňürdeýär. Ýarym aýdan artyk öýden elkin ýatmak kyn bu adamlara. Bir hepdeden çalşar ýaly edip bolmazmyka bu içigara galmyşy? Nä görgimiz beýdip, bitimizi şänik ýaly edişip, meýdanda enteşip ýörüp? Barybir bu hökümetden biziň görümize gümmez galdyran ýokdur.

– Gaýtam öňki gümmezlerem ýykyp gutaryp barýar... – diýip, Ojar ýene ýarym degişmä saldy.

– Häýt! – diýip, brigadir oň sesini kesdi. – Diliňe eelik et, "Tamda gulak bar, taňka-da göz!" diýlipdir, özüňizem çül çaga. Töwregiňizde bolýan zatlary görüp ýörsüňiz... Ýerini bilip gepleseň, dildir başyň galasy, ýerini bilmän gepleseň, dildir başyň belasy!

– Anha ýykylan gala, anha-da gara taňka... – diýip, Ojar Jümmüniň gepine ähmiýet bermän sarnady.

Ýöne Annageldi öz içinden: "Ýediň biri ýeserdir" diýen pähimi ýatlap, töwregine gözünüň gyýtagyny aýlady-da, öz aýdanyny ýuwmarlamak bilen boldy.

– Diýmedigimiz-how, bu zamanda iki gözüň biri ýagy bolupdyr: hulp atandan gowusy ýok. Ýañkyny men-ä diýmändirin, sizem eşitmänsiňiz. Gaýtmyşym, gara guşum! Gaýtmyşym gara...

– Ana, gara-da görüňdi! – diýip, Ojar onuň sanawajyny şarpa ýoldy.

Adamlar ilki muny Ojar bälçireýändir diýip düşündiler we onuň ýüzüne tiňkelerini dikdiler.

– Ýok – diýip, ol elini uzatdy, – maňa däl, beýläk serediň! Gündogaryk! Arabany görýäňizmi? Tejen gapdaldan gelýäne meñzeş...

– Kāşgi bu ýol bilen Tejenden öňne ýerden gelip bolýan bolsa... – Jümmi ýat arabanyň garasyny görenden ýüregine kürsöp uran howsalany basjak bolup, nägile hüňürdedi. – Hany gelsin bakaly...

Annageldi öz gözlerine ynam etmeýän ýaly arabanyň üstündäkileri ýene bir gazek sanap çykdy. Olar ne eýläk, ne beýläk dos-dogry ýedi adamdy. Bu ony howpurgatdy. Onsoň ol, hamana, olary öň az gören ýaly, ýüzlerine ýeke-ýeke çişerildi: "Ýediň biri ýeserdir..."

Gözi jöwherli ýaly Ojar ýol kessir ýetip gelýän ýat arabanyň üstündäkileri garagörnümden ilki bolup saýgardy.

– Araba däl, purgyn... Üstünde-de sallat görünýär. Ýalpyldaýan zadam başataryň nili öýdýän...

– NKVD-ň purgynydyr.ow... Häý, Täşli, "sür!" diýlende, süräýmediň-dä adam şekilli, kän aýtdym men saňa häliden welin... Hany, indi bir çal bekräk ýabyňa! Ýetişdirmezmik-ä öňräjik geçmek çatrykdan? Çal gatyrak!

– Çüw, çüw! Iýeni haram bolmuş!

– Kime diýmelidigi belli-le welin ony, arman wagty däl-dä. Sür, aňalma indi bir!

Gamçynyň şarpyldysy batly-batly çykdy. Lagar ýaby onuň üçin öňürdige ýazaýmady-da, hälki bir mytdyldyň tizligini artdyran ýaly etdi. Ýöne onuň üçin artyk ýol önmedi. Arabalar edil çatrykda gabatlaşdylar. Üsti brezent örtgüli ýapyk atarabany hem onuň arka ýüzünde aýaklaryny sallaşyp oturan ýüzi solgun adamlary howsala bilen synlap gelýän orakçylar ara golaýlaşdygyça galpylda çümdüler. Çünki indi olaryň hiç birinde-de bu çola ýerde duşanyň NKVD-niň "halk duşmanlaryny" çekýän arabasydygyna şübhe galmady. Adamlaryň süňni gowşady, Täşliniň elindäki gamçynyň ýañadandan bady gaçdy. Ýöne näme-de bolsa, orakçylar NKVD-niň arabasyndan öňürdip çatrykdan geçip ýetişdiler. Adamlar edil dilleşen ýaly uludan bir demlerini aldylar. Täşliniň eline ýañadandan ysgyn geldi, ol çatrykdan tizräk arany açjak bolup, ýabysyna goşa gamçy çaldy. Ýaby gyssanjyna büdräp, brezent örtgüli arabadakylaryň ýadaw ünsüni özüne çekdi.

Her kimiň howsalasynyň özüne ýetikligi üçinmi ýa-da arabaçynyň soňky janykmasyny oňlamadymy, garaz, Jümmi brigadir oňa ýene-de gözünü alardanyny duýman galdy. Orakçylaryň bar aladasy bu wagt ýat arabany görmezlikdi. Çünki ol araba gözünü dikmek gorkulydy, iň bärkisi – gözün tanyş ýüze düşmegi ahmal. Çigidiň çeti ýaly-da ýardamyň degmejek ýerinde töwerek-daşdan haraý islöp barýan bir betbagtyň gözleri bilen gözleriň sataşýsa, bu nä ýeňil jezamy? Şonuň üçinem bu wagt orakçylaryň bar umydy lagar ýabydady. Haýwanam bolsa, orakçylaryň howsalasyny duýan ýaly, garaşylmadyk ýerden çuslanan ýaby-da öňe dyzaýardy. Gyzgyn Gün ýaby janawary-da derrew gara dere batyrdy.

Bu wagt harby geýimlileriň ofiseri daşlaşyp barýan orakçylaryň yzyndan nämüçindir ýiti-ýiti seredýärdi. Soňra ol goşa aty sürüp oturan esgere garşy kellesini egip, bir zatlar diýdi. Esger başyny atdy-da, arabadan böküp düşdi, atynyň jylawuny arabaň arşyna taşlap, orakçylara allowarrdan "duruň!" diýen yşarat etdi-de, ädigini gorsuldadyp, bäriligine gaýtdy. Orakçylaryň ýanyna gelip, egnindäki tüpeňini gobsundyryp ykjamлады.

– Nýame gaty surýa? Nýame gaçýamy? Kim gaçýar arabada?

Täşli esgeriň özüni dikanlaýandygyny göreňde aljyrady, näme diýjegini bilmän, dilden-agyzdan galyp ýuwudyndy. Esger bolsa, öňünde serim-sal bolşup oturan, ýüzleri güne ýanyp çoýna dönen orakçylary howlukman, ýeke-ýekeden synlap çykdy. Onuň bolşy bazardan iş ýabysyny almaga geleniňkiden enaýy dälidi, orakçylaryň has-da howy basyldy, olaryň hiç birinden ses çykanokdy. Bu oturanlaryň garamatkeşidigi ýadyna düşen Jümmi brigadir ahyr soňy howsalasyna basyp, dil ýardy.

– Gaçýan ýerimiz ýok, kemendir, orakdan gelýäs. Rabotaý kän. Obada-da çagajyklar ýolumyza gözlerini dikip oturandyrlar, çörek kuşay gerek. Begenjimize gatyрак süräendiris. Indi stoýat edäeris, kemendir.

Harby geýimli ýaş ýigit mawy gözlerini güldürdi:

– Men kemendir dýal. Kemendir siz bilen gürleşýar edýar. Durýar şu taýda, stoýat!

Onýança aňyrdan epeý basyp, ofiser ýetip geldi. Ol entek arabanyň ýanyna ýetmänkä Jümmi brigadir:

– Idrasti! – diýip, oňa ýaýaplap salam berdi.

NKVD-niň asman ýaly dury gözli ofiseri gülüp, başyny atdy:

– Zdrasti!

Şol iki aralykda Jümmi brigadiriň:

– Täşli, uklama diýdim men saňa, gurbanyň gideýin, etmediň! – diýip, dişinden syzdyrmagy orakçylaryň arabasynyň garaşylman durka ýerinden siltenip gozganmagyna

sebäp boldy. Orakçylar edil ukudan oýanan ýaly bolşup, biri biriniň ýüzüne seredişdiler. Bu ahwalat ofisere ýakmady. Esger ýigit bolsa, ýabynyň jylawyndan çalypty.

– Gitmek ýok! Nira gidýa?

– Hiç ýere-de gitmeris, tä "git" diýýänçäňiz, ýaby türkendir – diýip, Jümmi brigadir derrew ýuwmarlady.

– Hany suw içýar hoçu, suw berýar!

– İçjegiňiz suw bolsun, wah! – diýip, ýükleri ýeňläne dönen orakçylar ýerli-ýerden jürdeklerine ýapyşdylar. Ofiser bilen esger biri biriniň ýüzüne köpmanyly seredişip, orakçylaryň jürdeginden suw gulkutdylar. Soňra ofiser oturanlara ýüzlendi:

– Kim naçalnik?

– Men bulaň ulusy! – diýip, Jümmi brigadir ýerinden gobsundy. – Näme hyzmat, kemendir?

Ofiser oňa "yzyma düş!" diýen yşarady etdi-de, arabadakylara garşy papagynyň ýeňsesini öwürdi. Jümmi brigadir boýunegijilik bilen onuň yzyna düşdi, olar arabadan arany ep-esli açyp, garşyma-garşy durdular. Ofiser derrew öz talabyny bildirdi.

– Bir halk duşmany biziň arabadan gaçdy bar. Seniňki arabadan bir duşman tapýa sen! – ol gürrüňdeşiniň egninde bilgeşlin elini goýdy. Şonda orakçynyň boýy öňküden-de beter kelte görüldi. – Şeýle... biz Aşgabada 30 sany "halk duşmany" äkidýak. Ana, ol taýda, ýolda olar siýýas etdi gerek. Birisi gaçdy gerek. Tapýan ýok. Men 29 äkidýa bilmeýa. Getir birini sen, 30 duşman bolýa! Ine, dokument bar, telegramma, 30 duşman gorkezilýar, ertýa men Aşgabada!

Jümmi brigadir ör-gökden geldi.

– Bolmaz, kemendir! Hey, orakçylaň içinde-de bir halk duşmany bormy? Bular bir garamaýak, duşmançylygyň nädip edilýäninem bilmez bular. Hemmesi halal adamlar, özlerem çül çaga.

Ofiser araba garşy seretdi-de, Täşlä barmagyny çommaltdy.

– Ony berýar!

– Ýo-ok, bolmaz! Ol bir betbagt adam! Sekiz çagasy bar biri birinden manenkiý. Aýal bolnoý! – diýip, Jümmi brigadir, batdyk-sutduk orşalady.

– Onda ony berýa! – diýip, ofiserem erjellik görkezdi. Bu gezek onuň barmagy Durdy pereňe garşy uzady.

– Ýok, kemendir, bolmaz, nädip ony öýünden aýyrjak? Uluja ogluny ýaňy öerdi, özem inçekeselli, tüberkülöz, "kühhe-kühhe" etdi bar! Oň halk duşmany bolmaga hiç ýagdaýy ýok, çül çaga!

Ofiser gaharly hem çalt-çalt gürlledi:

– Nämüçin sizde halk duşmany ýok? Hemme obada bar, sizde ýok? Eto podozritelno! Men barjak başlyk ýanyňa, sorajak, seniň özde çaga ýok, ha?! Men akidýär seni! Ýetti adam içide bir halk duşmany ýok bolsa, sen halk duşmany bolýa!

Gaýyş ädikli nas reňk geýimli ofiseriň güne ýanan saryýagyň yüzünde mährewiň öňkünden-de beter azalandygyny gören Jümmi brigadiriň keltejik aýaklary, çepiksije göwresini göstermejek boldy, dili basyldy. Ofiseriň mawy gözleri asman ýaly durudy, düýpsüzdi, owadandy, ýöne häzir olarda rehim ýokdy. Jümmi brigadir öz orakçylaryna garşy naýynjar göz aýlap, başlaryndan duýdansyz inen bu gorkudan gutulmak üçin ýene-de delil agtardy. Arabanyň üstündäkileriň-de bu wagt saly suw üstündedi. Her gezek ofiser bäriligine barmagyny çommaldanda, orakçylar galpyldap ugraýardylar, çünki barmak kime garşy uzasa, ýanlaryndaky esgeriň şoňa ýakynlaýandygyny olar görüp otyrdylar.

Bu ýagdaý uzaga çekdigiçe aralarynda kimdir biriniň depesinden gumansyz inäýmeli bolup görünýän betbagtlyga garaşmaktan ýaňa adamlaryň sabry azalyp barýardy. Her kes öz öýüni, hojalygyny ýatlaýardy, çagalarynyň arasyna aman dolanyp barmak isleýärdi. Ýöne orakçylardan kimdir birine bu bagtyň miýesser etmejegine-de olar düşünmezçe bolmadylar. Şonuň üçinem Durdy pereň birdenkä arabadan syrylyp düşende, oturanlar oňa ýerli-ýerden geňirgenip seredişdiler. Ol bolsa, işdeşlerine hiç zat diýmän, özlerini garawullap duran esgeriň ýanyna bardy.

– Ýa pomagaý...

Esger onuň ýüzüne ilki ynamsyzlyk bilen seretdi-de, yzyna düşürüp, ofiseriň ýanyna äkitdi. Şondan soň orakçylar Jümmi brigadiri taşlap, Durdy pereň bilen NKWD-niň ofiseriniň aňrylygyna ýörändiklerini gördüler. Adamlaryň galpyldysy has-da artdy. Olar hiç zada düşünmeýän şekilde, eginlerini gysyşyp, biri biriniň yüzüne seredişdiler. Arabanyň üstüne öňkünden-de beter aýylganç ümsümlük aralaşdy. Onýança-da ofiser orakçylara garşy elini uzatdy. Soldat arabanyň ýanyna gelip, Annageldä barmagyny dürtdi. Ofiser baş atan dessine soldat ony tüpeňiň nilini böwrüne diräp, arabadan düşürdi.

– Sen gidýa!

Bu sözi eşidende, Annageldi allaniçiksi boldy. Onuň ýüzüniň derrew reňkiniň solandygyny orakçylar gördüler. Ol dalda isläp, aljyraňny halda töweregine göz aýlady, emma adamlar onuň başyndan inen betbagtçylyga hamana düşünmeýän şekilde, aşak bakyp, ýer dyrmadylar. Onuň ýüzüne seretmekden gaça durdular. Onsoň Annageldi esgeriň öňüne düşüp, yzyna gaňryla-gaňryla bu ýerden daşlaşyp gitdi. Ony eltip, üsti ýapyk ataraba dykdylar.

Ofiser Durdy pereňi-de şol ýere eltdi. Az salymdan onuň bir tagta kagyza barmak basyşyny gördüler. Ýöne nämüçindir şondan soňam ony ol ýerden aňsat goýberesleri gelmedi. Orakçylaryň göwnüne bolmasa, tussaglaryň arasyndan oňa ýer arçadylar. Adamlaryň tolgunmasy artdy. Daşyny gögeýin alan lagar ýaba haýpygelijik bilen seredişip, bu wakanyň soňuna garaşdylar. Ahyrsoňy Durdy pereň yzyna gaýdyp geldi. Oňa gabak astyndan seredişip, orakçylar seňriklerini ýygyrdylar. Ol araba münende, üýşenmekden ýaňa adamlaryň endamy ýene-de ýakymsyz galpyldady. Durdy pereňiň ýüzi betnyşan ajydy, dirilikden nyşan galmandy.

Haýal etmän, arabalaryň ikisi-de ýola düşdi. Ýap-ýaňyja öz aralarynda oturan Annageldini gitse-gelmeze alyp barýan atarabanyň zyzndan gorkuly seredişýän orakçylar belanyň öz üstlerinden sowulandygyna yüzde-müň şükür etdiler. Durdy pereň-de olaryň arasynda Allany çagyryp otyrdy. Bir tegelek çöregi olam il deňinde öz başynyň aman galmagyny diläp, "Hudaýýoly" aýdypdy. Ýöne bu wagt garasy ýitip barýan eýmenç arabanyň zyzndan tiňkesini dikip oturyşyna, ol ilden artykmaç ýene-de bir tegelek çöregi Hudaý ýoluna nämüçin bagş edenini ýadyna düşürjek bolup kösenýärdi.

TÄZE ÖLÇEG

ýa-da dayhan Azadyň zähmet güni

Azat Gün dogjak-dogjakda oýandy. Obanyň çetinden torgaýguşlaryň öwrenişikli owazy eşidilýärdi. Basym olaryň sesini mallaryň sesi basar. Ir däl, ýöne bu gün aga-ýana ertirlik edinmäge wagt bar. Bu gün dayhanlar meýdana çykmazlar. Ol ýuwunyp-ardynyp, eline müçenegi bilen ýüz görülyän aýnasyny aldy-da, öýüniň kyblasyna geçdi, ilerik bakyp oturdy. Onsoň aýaly Ogulsoltan gelip, adyny tutýança, ünsüni başga zada sowman, ürç edip, sakgalyny ütdi.

– Tüňçe gaýnady. Gijä galmasañam ýagşydyr, git indi. Goňşyň gidenine bir çäýnek çay içim salym boldy. Sakgalyňy düýbüne deňeç ütmek hökmanmy?

– Hökman. Täze höküwmet ýylmanak bolsaň, gowy görýär. Ýylmanyp barsam, zähmet hakymyzy artdyrsalar näbilýäň?

Giňlige salsa-da, Azadyň şondan soň çay bilen hezili bolmady, gyssandy.

– Äber halta bilen tüňnüri, heleý! Dogrudanam, birden iliň soňuna galyp oturybermäýin.

Ol üç obany birleşdirip, "Güýçbirleşik" ady dakylan kolhozyň ortaky obasyna garşy pyýadalap, ýola düşdi. Ýol çolady. Hak paýlaşyga bu wagta çenli gitjek giden bolmaga çemeli. Ol ädimini ýygjamlatdy. Ýöne obadan ep-esli ara açansoň, egnindäki haltasyna täzedden göz aýlap, göwnüne güman gitdi. "Ýekeje halta bilen çykdym gaýdyberdim welin, ýalňyşdym öýdýän, 200 gram atymçay diýmek – dilde aňsat. O giden haryt meniň çuwalyma sygarmyka? Ýeri, ulurak tüňnürem tapylaýmady. Ýogsam, iň bärkisi, beriljek ýagymdan-a arkaýyn bordum: "Garyp galla tapsa, gap tapmaz!" diýleni-dä. Hany, göreýin, bolmasa, şol ýerde goňsulaň birinden gap alaryn-da..."

Şeýle pikirlere gümra bolup, Azat gün guşluk ýerine baranda, Gurtly obasynyň köneki dükanyna ýetdi. Bu gün kolhoza girenleriň zähmet gününe hak beriljekdi. Şonuň üçinem bu ýeri gaz-ganatdy. Entek hak paýlanyşyk başlanmandy, şol sebäplem kimsi aýbogdaşyny gurap, kimsi-de haltasyny düşenip, telpegini tirsekläp, töwerekde mesaýy gürrüňe güýmenýärdiler. Ine-de, uzak eglenmän, pagsa tamyň gapysy açyldy. Adamlar şol bada onuň içine doldular.

Elbetde, dükanda, dükançy-da täze däldi. Hudaýýara il belet, ol öňler Eýrandan şaha-şaha nabat, Hywadan künji ýagyny, Osmanly ýurdundan künjüli halwa, beýleki ýakymly ysly ir-iýmişleri, ýüpek parçalary getirip satardy. Ol bir ýylyň, iki ýylyň söwdagäri däl, ýüňüni ýetiren. Kolhoz gurlanda, baý-gulak diýip, tasdanam onuň işini gaýtarypdylar, ýöne ol ökte

çykdy, dükanyny hökümediň haýryna geçirip, özi şonda satyjy boldy galyberdi. Daýhanlar syn etseler, dükanyň içinde üýtgeşiklik kân, ozalky öwrenişikli harytlar gürüm-jürüm bolupdyr, ýerine geleni – entek düşnüksiz. Hudaýýaryň geýnüwi-de üýtgäpdir, gyrmyz donuň deregine onuň egninde ak halat bar. Adamlar uly tolgunma bilen biri biriniň yzyndan nobata durdular. Azat-da ilden kem galmady, "guýruktutdy" oýnajak ýaly, hataryň yzyna daklyşdy. Hudaýýar kolhoz agzalaryna gezegine haryt goýbermäge girişdi. Gözleri oýnaklap duran köne söwdagäriň özünden gyryp-çyrp etmejegine Azadyň ynamy ýokdy, şonuň üçinem nobaty golaýladygyça, ynjalygy gaçyp, ol haltasydyr tüňürini elinde has berk gysýardy. Nämälimlikden aljyrany üçin ol töweregine gözlerini aýlap, goňşusy Jumagulyny agtardy, göwnüne bolmasa, ol ýañja-da märekäniň içinde görnen ýalydy. Ahyry "ýitigine" gözi ilip, ondan aslyşdy.

– Goňşy, artyk gabyň-a ýokdur? Birje halta bilen gaýdyberipdirin...

Jumaguly güldi.

– Menem şeýle. Nätejegimi bilmän durandyryn. Bu taýdan bazara ýetip gaýtmak işim-de bar. Ýogsam bolmanda, bir alajy bolardy welin... Iň bärkisi, ýabyly giderdik.

Azada diňe sypaýyçylyk edäýmesi galdy:

– Bähbit bola, "Gerekli daşyň – agramy ýok" diýlipdir, bir zat eçilseler, öe aşyrmak – biz bilen.

Onýança-da onuň nobaty gelip ýetdi. Dükançy depderçesine siňe-siňe seredip, sesine bat berdi.

– Azat Bekmyrat ogly! Senmi? 200 gram çay, 2 kilo çigit ýagy, ýarym kilo köke-süýji, bir kişilik daraýy.

Soňra dükançy agaç susagy aldy-da çayly halta sokup çykardy.

– Hany gabyň? – dükançy daýhanyň getiren çuwalyny görüp, kinaýa etdi: – Entegem uluragyny getirmeli ekeniň-dä, ganaryňyz ýokmudy?

Emma Azat gara çyny bilen:

– Wah gaýdyberipdirin-dä şujagaz halta bilen. Syganyny bir guý, bolmasa soň ýene geläerin! – diýip, aljyraňňy seslendi.

Dükançynyň çuwalynyň agzyndan kakan iki susak gök çayy düýbüne-de ýetmän, haltanyň epinlerinde ýitip gitdi. Näçe garaşsa-da, şondan soň dükançy onuň haltasyna artyk zat atmady.

– Hany tüňürini tut!

– Galan çayy nätejek? – diýip, daýhan gözlerini tegeledi.

– Çayly gürrüň gutardy. Tüňüriniň hany, ýagyňy al!

– Ýok! – diýip, daýhan kejeleşdi. – Meň hakym iki ýüz gram çay bolmaly! Sen bolsa, haltamyň düýbüne bary-ýogy iki kaşyk çay kakdyň, hany galany? "Sen kolhoz!" diýleli bári bir gün galman, işe gatnadym, mundan ýagdaý bolmaz!

Hudaýýar dükançy giňden ýylgyrды.

– Oňarypsyň, ýöne seniň zähmet günüňe düşýäni şol. Ynanmasaň, ynha, başlyk agadan sorap göräý!

– Azat Bekmyrat, dükançy dogry aýdýar, seň hakyň şoldur! – diýip, dükanyň töründe derçigip çay içip oturan Tuşy başlyk onuňkyny tassyklady.

– Eýsem näme, täze höküwmet sizi sähelçe wagtda baý edäer öýtdüňizmi? Baý boljak bolsaňyz, entejik der dökmeli bolarsyňyz! – diýip, dükançy gatyrganyp gürledi. – Aslynda indi baý bolmak gadagan, hemme kişi garyp bolmaly. Düzgün şeýle. Bu düzgünden çykanyň – başy ölümlü, maly – talaňly! Tut tüňňüriňi!

Azat hasyrta tüňňüriniň agzyny açdy.

– Ýagyňdan bir susak artdy, ony nädeýin? – diýip, soňra dükançy Azatdan sorady. – Tüňňüriňi düňdereseň-ä, düýbüne guýardym?..

– Ýok! – diýip, Azat onuň goşaryndan ýapyşdy. – Men oňa ýer taparyn. Al, bäräk!

Onsoň daýhan bir susak çigit ýagyny alagedin dükançynyň hem duran daýhanlaryň gözünüň alnynda ýogyn-ýogyn owurtlap, başyna çekdi goýberiberdi. Duranlar muňa aňk boldular, kimsi güldi, kimsi ýylgyrды. Soňra dükança onuň zähmet hakyna düşýän ýarym kilo süýji-kökesini jübüsine guýup, matasyny-da dolap, goltugyna gysdyraýmak galdy.

– Bar, ana, nesip etsin, gaýdyber!

Içen ýagy bada ýüregini bulajak ýaly etse-de, daşaryk, açyk howa çykan dessine daýhanyň ýene-de şähdi açyldy. Ol düýbi iki ýüz gram gök çalyly haltasyny egnine atyp, obasyna ugrady. Kolhozyň merkezinden arany açansoň, ol öz ýanyndan şeýle netijä geldi: "Çaýyň ölçegi guşuň agzyna beräýmeli, ýöne tüňňüri welin, ýagdan doldy, jübüsünde çagalaryny aldara köke-süýji bar, goltugynda-da – aýalyňa köýneklilik mata. Daýhana başga näme gerek? Elbetde, zähmet haky diýip paýlanan bugdaý uny aňry gitse iki-üç gezek tamdyr gyzdymaga ýetjek, ýöne esasy zat, ol diri. Galanynyň bir zady bolar. "Kolhoz boljak däl" diýenleriň indi dereginem tapjak gümanyň ýok, kimsi dagdan aşdy, kimsi gyrdan, kimsiniňem gözünü Sibirden açdylar. Ýene bolsa, onuňky ganymat: bokurdagy deşik – aç ölmez!

Şondan soň onuň keypi göterilip, aýdyma hiňlenesi geldi. "Ýarowjandan" bärdäki aýdymlar pes bolup göründi, çigit ýagy sesini mazaly durlan ekeni, aýtdygyça aýdasy, gygyrдыgyça gygyrasy geldi. Asyl sesini goýasy gelmedi. Emma şol gidip barsyna obadan arany açayan uçurynda, birdenkä onuň içinden bir zat şatyrdadyp towlap başlady. Aýdym tapba kesildi.

Daýhan gözlerini elek-çelek edip, ýoldan sowuldy-da, çöplüğe urdy. Onsoň ýöne zordan uçguryny çözüp ýetişäendir, şol bada-da wes-weýran içi gitdi. Ol birneme ynjalansoň, näderini bilmän, gözlerini töweregine elek-çelek edip eglendi: "Maña näme bolýar?" diýip, başga birinden öz halyny sorýasy geldi. Emma töwerek çola, yns-jyns görnenok. Onsoň ol uçguryny ätiýaçlyragada daňyp, ýañadandan ýola çykdy. Ýöne eline tüňňüridir haltasyny alyp, ýaňy bir baş-üç ädim ädip-ätmänkä içi gaýtadan öňküsinden-de beter towlady. Onsoň ol alaşsyz ýene-de çöplüğe uraýandyr. Bu gezek işini bitirensöň-da, uzak oturdy, çermegini çekmäge ýaýdandy, böwrüni diňledi. Ahyry "boldum" edip, abşanaklap ýola çykdy, çaňap ýatan giňişlige ýeňijiniň gözleri bilen hökümlü garap, öňe ädim urarman boldy. Emma ýene bolmady, asyl ýol öndüräýseň nädersiň, baş ädim geçmänkä – ýene öňküje hekaýat – düwdenekläp çöplüğe urmazmyň?!

Şondan soň daýhanyň uly ýola çykmağa bogny ysmady. Çünki indi onuň içi şeýle bir ýygy towlaýardy welin, asyl uçguryny daňyp-çözmäge-de ýetişmänsöň, bir elinde çermegi, beýleki elinde-de ýagly tüňňüridir haltasy – çöpden-çöpe urduryp ýöräbermese, onuň dagy alajy galmady. Onsoň ol bir aýlawda töweregine garasa, ne yzda, ne-de öňde obalyk görünýär, töwerek-daşy ok ursaň geçmejek jeňnel. Daýhan Azat şeýdip, gündiziň günü uly ýoldan daşlaşmak bilen boldy we haýwan ýodajygyna düşüp, soňa-baka bäs-bütün gözden ýitdi gitdi...

TOWŞANTÜÝ

Gökleň bu edara işe gelende, bu ýerde könedan işläp ýörenler onuň daşyny aldylar.

– Seň adyň üýtgeşik ekeni. Bu tiräň adymy ýa öz adyň?

Ýaş ýigit gögümtik gözlerini ýeser güldürüp, goýun itiňki ýaly gazan kellesini çalaja silkeledi.

– Adam ady, öz adym.

– Onda-da öz-ä birhiliräk – diýşip, has köne işgärleriň birki sanysy iňkise gitdi. – Taýpaň ady bolsa – başga gep. Gelişmänem durjak däl ekeni, gözleriňem gök.

– Gözüm ilkibaşdan gök, onuň taýpa-tire bilen işi ýok. Ol wagt meň tirämem belli dälmidikä diýýän.

Täze işgär buýra saçlaryny seçelendirip, kellesini silkeläp gülende, bu gylygyň onuň endigidigini aňdylar. Köne işgärleriň biri Söýün aga: "Bu gylyk edenli adamlarda bolguçdyr" diýip, öz içini geplettdi.

Ady, sypaty birki gün bütin edara iş bolan täze işgäri ahyrsoňunda Söýün aganyň kabinetinde oturmaly etdiler. Baş redaktor:

– Tüýs seň ýaly ýaş ýigidiň oturmaly ýeri. Bu bölümde "Atalar sözi – pähimiň gözi!" diýen sahypamyz taýynlanýar! – diýip, aýratyn dabara etdi. – Diýmek, durmuşy öwren, akyly, parasat topla, ýaşulularyň tejribesi – ýaşlara ýörelge!

Bu wagt Gün öýläne sanypdy. Ýeke galanlaryndan soň kabinetiniň hak eesi Söýün aga oňa birküç ýola gabak astyndan seretdi, ýöne näbelet adam bilen ur-tut ümmüldeşibermek isleginiň ýokdugyny bildirip, öz işine dümtüdi. Soňra her gezek habar gatjak bolanda, diýjegini ölçerip-dökdi. Gökleňiň göwnüne bolmasa, Söýün aganyň onuň bilen içginräk tanşasy gelmän duranokdy, ýöne nämedir bir zat oňa päsgel berýäne meňzeýärdi.

Uzaga çekdirmän, täze işgäriň elini barlap gördüler – hiç neneň däl: galamy ýiti, dili şerebeli, özüne göwni ýetýär. "Biziň aramyza azaşyp düşmändigini belli boldy" diýişdiler. Başlygyň oňa az-owlak mähir görkezýändigini bilensoňlara-ha – bar onsoň! Çagyryp, çay hödür edenem tapyldy! Ýöne Söýün aga bu zatlardan çetde durdy.

"Gylawlyja görünýär... – diýip, gaýta ol ýene-de içini geplettdi. – Ýokarda bir ýerde tanşy bardyr, ýogsam beýle bolmazdy. Hany, göreli-bakaly, basym bellisi bolar..."

Gökleňiň birinji iş hepdesi geçip, ikinjisi başlandy. Bu günem ol hemişekisi ýaly irden işe geldi-de, öten agşam öýde ýazan sahypalaryny stoluň üstünde ýaýradyp, dümtünip ugrady. Şol wagtam kabinetiniň gapysy batly açylyp, sekretar gyz dirkildäp, içerik girdi.

– Täge işgär, sizi başlyk öz ýanyna çagyýar!

Gökleň ýerinden turup, sekretar gyzyň yzyna kýpion düşüp gitdi. Eglendi. Söýün aga ýüregi bir zat syzan dek zol gapa seretdi oturdy. Ahyry gapy açylyp, täze işgär keýpsiz gaýdyp geldi.

– Náme ýüzüň salyk görünyä-le? – diýip, onsoň ol onuň öňünde bir kãse gök çay goýdy.-
Daş ýere komandirovka dagy gitmeli diýdilermi?

Täge işgär ikigöwünli seslendi:

– Aý, ýok-la, komandirovka bolsa, oňuşjak-la, ýöne çökderräk diýeýin-le. Ugursyz diýseňem boljak.

Söýün aga şondan soň öz işi bilen boldy, emma ýaş ýigidiň ýüzüne gabak astyndan seretmesini welin kesmedi, hamana, onuň keýpini bozan zadyň nämedigini aňyan ýaly...

– Çilim barmydyr, ýaşuly? – diýip, Gökleňiň özi biraz soňra dil ýardy.

– Çilim çekmeýän ýalydyň-la?..

– Taşlapdym. Ýañadandan başlamaly boljak öýdýän.

Olar çilim otlandylar.

– Maňa ýöne "Söýün aga" diýseňem bor, "ýaşuly" diýip, başlyga diýilýändir. Ol bizden ýaşkiçi, ýöne düzgün şeýle-dä...

Gökleň aýna seredip, gözlerini süzdi.

– Söýün aga, siziň bu başlygyňyz nähili adam-aý? Aklyly bir yerindemi?

Ýaşuly gapa gözünü aýlberdi.

– ÝUwaşrak bolaweri, inim. "Tamda gulak bar, taňkada – göz!" diýlendir. Birdenkä ýoknasyzyň biri başlyga ýetiräýse, ikimiziňem dat günümize! Hawa, näme gep?

– Ol öýünden bir daňy kir getiripdir. Şony: "Kir ýuwulýan yerde ýuwduryp gel" diýýär. Menem ilkä düşünmedim, soňam gaharym geldi: "Men bu taýyk siziň hojalygyňzyň işini etmäge gelemok. Maňa edaraň işini buýruň" diýdim. Dogry-da walla!

Gökleň gepine dyngy berip, gürründeşiniň näme diýjegine garaşdy. Söýün aga howlukmady, çilimiň düýbünüň ajy tüssesini işdäli sorup, gözlerini süzüp, galyndysyny küldana basdy-da, bir agyz:

– Oňarmansyň, inim – diýdi.

Gökleň haýran galdy:

– Nämüçin?

– "Üçini" öňdedir, görersiň. "Towşantüýrãk" bolmasaň, kyn düşer. Bu bir şeýlerãk edaradyr.

– Жurnalyň ilin ýetmezini tokmaklamasy nire, işgärleriniň "towşantüýligi" nire?..

– "Aýalyňa el uran kazy bolsa, dadyňy kime ýetirjek?" diýlen gepi eşidipmidiň? Ýokmy? Onda meni gepletme, inim...

Agşamlyk işden çykanlarynda, Söýün aga Gökleň bilen deň ýöräp bilmedi, bir zady bahana edindi-de, yza galdy. Ýöne edaradan arany açansoň, onuň yzyndan ýetdi, garagörnümde tanyş-biliş ýokdugyna ykjam göz ýetirensoň, ogrulyk edýän ýaly, töweregine ýaltaklap, zeýrenmäge başlady.

– Häzirkimiz ýaly başlygy, inim, men entek şu ömrüme gören dälidirin. Gaňryşyna gaýtdygyň, işiňi görýär. Işe ýaňy geläen uçurlarynda, bir gezek ol, seni edişi ýaly, menem ýanyna çagyryp, elime kagyza dolangy bir zady tutdurdy-da: "Bar şuny ýamadyp gel. Ýöne şu gün işiň ahyryna deňeç ýetişdir, sebäbi çagalaň ejesi bu köwşi ertir toýa geýip gitmeli" diýdi. Ýokuş görsemem, nädeýin, "bolýa" diýmeli boldum. Gitdim. Ýöne has ýakymyzy entek öňde ekeni. Ýaňkyny baragada köwüşçiniň eline şol durşuna beräýmenmi, barlaman zat etmän... Ine, kagyzy açdy welin, içindäki köwüş duranja batga ekeni, özem, ýaňky aýdyşym ýaly, aýal maşgalaňky! Gelmezmi onnoň köwüşçiniňem zyr gahary, zyňmazmy dos-dogry ýüzüme! Gygyrýandyr-a:

– "Köwüşçi adam dälmi? Nämä äsgeren ýok!" diýip. – Ynansaň, maňa ony köşeşdirmek iş boldy. Soňam höltüldäp, öz öýmüze gitdim, baryp, ýaňkyny aýalym görgülä ýuwdurdym, getiribem, ýañadan köwüşçä tabşyrdym, "şu gün ýetişdir" diýibem ýalbardym. Başlygyň aýdyşy ýaly işiň ahyrynda-da, taýyn bolansoň, gidip, ony getirdim. Ýöne bir eden ýalňyşym, köwşi eline beremde: "Başlyk, köwüş palçykly ekeni, öe äkidip, ýuwdurmaly boldum" diýäýmenmi?! Ana, şony diýdimem – Hudaý tutdy-da! Taňryýalkasyn bermekden-ä geçen, gaýta şondan soň başlyk meni her ädimde ýanap, maňa bir ýyl dagyn itiň gününü görkezdi. Iň daş ýerlere meni komandirovka iberýär. Bir ýyllap her kwartalda berilýän pul sylagyndan, on üçünji aýlykdan kesdi. O-da hiç! Şu журнал açylaly bäre her sanynda baş şaýy üçin çap etdirýän "Atalar sözi – aklyň gözi" rubrikamy ýatyrdy. Aý, garaz, sanap nätjek, oň-a eli boldy, meňem ýakam! – Söýün aga gürrüňe gyzanyny aňyp, töweregine gorkuly göz aýlady. – Ýöne inim, menden muň ýaly gürrüň çykandygyny hiç kime aýdaýmaweri, ýogsam günüm ýaňy düzelişip ugrady, atalar sözi rubrikamy ýaňy täzededen çykaryp ugradylar...

– Aýtman welin, Söýün aga, alsaňyz, mende siziň şol rubrikaňyza bolaýjak bir pähim bar: "Kyrk ýyl maýa gezenden, bütin bir ýyl ner gezgin!"

Söýün aga gatyrganjak ýaly etdi.

– O diýýäniň teoriýadadyr, inim, ýöne sen durmuşdan gür ber! Her kim çül çaga, bogazyňam başlyklaň elinde.

Düybüne baş-üç sany kelem, käşir atylan toruny sallap, ýöwsel kölegesini yzyna düşürüp baryan pyýadanyň arkasyndan seredip, oňa ýüregiň awamaz ýaly dälidi.

– Bendäň çagasy!

Ertesi Gökleň il deňinde işe geldi. Ýöne, redaksiýanyň bosagasyndan ätlän badyna göwnünde, hamana, öte gijä galyp gelen ýaly ýakymsyz duýgy döredi. Edaranyň içinde buz öwüsýärdi. Töwerekde köwsarlaýan bu ýakymsyzlygy söz bilen beýan etmek kyndy. Kärdeşleri çalak-çulak salamlaşyp, onuň ýanyndan süzüberýärdiler. Süňni bu ýakymsyzlygy syzsa-da, artyk üns bermän, Gökleň öz işi bilen boldy.

Günortanlar redaksiýadaky adatdan daşary ümsümligi başlygyň kabinetinden bäriligine gaýdan tanyş "dirkildi" kül-peekun etdi. Onsoň Gökleňiň oturan kabinetiniň gapysy açyldy-da, sekretar gyz kabinete giribem durman, ýöne boýnuny uzadyp:

– Täze işgä-är, siz başlygyň ýanyna barmaly! – diýip, hyrra yzyna öwrüldi. Gökleňem ýüreginde güýçlenen sanja üns bermesiz edip, sekretar gyzyň yzyna düşdi.

– Çagyran ekeniňiz – diýip, gapysyndan girende, gözleri ors gurjagyňky ýaly tes-tegelek, çepiksiden galdaw Jürdek Çüriýew ony ýasama şatlyk bilen garşy aldy.

– Hä, Bapbaew, bu sizmi? Ýañy buhgalteriýadan jaň etdiler. Seň dokumentleňde, nämedir ol... ýagny, bir ýalňyşlyk giden ekeni, tiz üsti açylany gowy bolaýdy. Gepiň keltesi, sen, inim, boş! Ştatymyz öňden doly ekeni. Gowy ýeri, entek seň işe alynýandygyň hakda resmi buýruk berip ýetişmändik, ýogsam käbir zatlar bulaşjak ekeni. Garaz, sen, inim, iş gözläber özüňe başga ýerden. Aý, sen, tüweleme, edenli oglan ýaly, munça işi aýagyňy basan ýeriňden taparsyň. Bolýar onda, wagtyňy alyp oturmaýyn, "Dostuňy egleme, nepden galmasyn..." diýipdirler. Hoş onda, üstünlik hemraň bolsun!

Gökleň başlygyň kabinetinden çykyp, uludan bir demini aldy, aýagyňyň burnuna seredip, köwşüniň ujuny haýsy tarapa öwürjegini bilmän, aşaky dodagyny dişläp eglendi. Şeýdip näçe durandygyny bilmedi, ony özüne getiren zat sekretar gyzyň hat ýazýan maşynkasyny "şak-şak-şak" edip, batly-batly urmasy boldy. Ol ses Gökleňiň gulagyna: "çyk! çyk! çyk!" bolup eşidildi.

Onsoň ol koridorda uzak eglenmän, öz oturýan ýerine gaýdyp geldi, pytraşyp ýatan kagyzlaryny düzedişdiren bolup, bir käse çay içim salym güýmendi. Söýün aga özünden bilip, oňa bir çilim hödürledi. Gökleň çilimiň tüssesini uludan ýuwudyp gutardy-da, stoluň çekerlerinden entek bir puta-da ýetmedik goş-golaňlaryny alyp, yerinden galdy.

– Hoş onda, Söýün aga, agyran-ynjan bolsaňyz, aýyplaşmaň, meni işden boşatdylar. Men gidýän!

Kärdeşi muňa birjigem geň galmady.

– Sag-aman git, ogul. Ýöne aýyplaşma, ugratmady diýip. Näler ugratjak welin, bile göräýseler, maña-da hezil bermezler, özüň bilýäň, başlyklaň ýaňy gaharlary ýatysyp başlady.

– Söýün aga pişik basyşyny edip baryp, usullyk bilen gapyny diňledi, şübheli zat eşitmedik bolarly, ýene ýerine geçip oturdy. – Sen ýöne gaýgy etme, sag-aman bir pensiýa çyksam, aňyrsy hezille, onsoň adamdan ýüz görmejegim çyn. Ýöne bu wagt erkiň özüňde däl-dä, öýde-de çül çaga: berseň – iýjek, ursañ – öljek! Çydamaňda nätjek? Bularam bilýär-dä biziň ýagdaýymyzy, bilmän edýändir öýtmegin! Wah, bulaň etini çişe düzseňem azdyr-la! Meň-ä bári-bärde bulardan içim sowamaz, gabrymda-da iňňildim çykar durarmyka diýýän, baryp diňlesinler göräýsinler! Bulaň maña bereni ýaly ezýeti entek adam ogly başga birinden çeken däldir, eger walla, indem çekmez. Seret, ynha, meň dişlerime! – Söýün aga gazap bilen agzyny açyp, iki barmagy bilen dodaklaryny çöwürdi. Gökleň onuň hatap ýaly agyz boşlugynda temmäkä göýügen saňňy dişleri gördi. – Seret, ynha! Abady barmy? Bar bolsa, ýüzüme aýt!

– Ýok – diýip, Gökleň boýun aldy, – ýekeje-de abat diş ýok.

– Bolmazam! Nämüçin bolsun? Nämüçin bolmaly? Men saňa diňe birje başlykdan çeken jebrimiň birjigini gür berdim. A sen şu edarada: "Näçe başlygy başyňdan geçirdiň?" diý! Men olaň sanyny ýitirdim! Ýöne pensiýa çykamsoň, iş edinip, näçedigini sanajak. Sanajagam – hasabam sorajak! Men beýdip goýman, şulary edişime bir seret! Başlaryna itiň gününü salmasam, atamyň ogly bolmadygym! Hemmesiniň telpegini ters geýdirerin! "Jan aga!" diýip, gapymdan ýalbaryp geler ýaly ederin!

Gökleň Söýün aganyň gazabyndan eýmendi. Ony gorkuzan zat – äýnegiň aňrysynda demsaýyn ulalyp barýan gözlerdi. "Gahar – kapyrdyr", goja kişi ahyr ýaşda kimdir biriniň ganyna galaýmasa-da ýagşydyr..." diýip güman eden Gökleň, Söýün agany başardykça köşeşdirmäge taýynlandy.

– Söýün aga, deňsiz bilen deň bolup ýörmäweriň, goý, olar ýaly öz pälinden tapsyn. Şondan gowusy bolmaz.

– Ondan gowusyny, baý, taparys, inim. Sen arkaýynja bolgun! Bu adamlar бүтін ömrüni oýnamaga tankydy журналда geçiren däl, nira, näçe kagyz arza ýazmalydygyny gowy bilýändir! Basym meniň elim-de, bulaň ýakasy bolar, Merkezi Komitetden bärde durar öýtmegin! Bilýäňmi, inim... – ol sesini has-da ýuwaşadyp, dodagyny gürrüňdeşiniň gulagyna degirdi: – Seni nähak işden kowuşlarynam şol hatymda mysal getirermikäm diýýän... Beýdip, bulara özümizi depgiledip ýörsek bolmaz. Nämüçin biz her görenden gep çekip ýörmeli, biziňem журналист adymyz bar. Köçä çyksak, il bize "ýazyjy!" diýip, barmak çommaldýar.

Bor, hoş onda, meni mundan artyk gepletme. Bu adamlaryň agzyny açmanyndan gowusy ýokdur, açsa, içi pop-porsudyr, inim.

Gökleň edaradan çykyp, şäheriň çetindäki garypja kepbesine ugrady. Söýün aganyň ullakan äýnegiň aňrasynda gorkudan hem gazapdan ýaña ulalyp barýan gözleri ýadyna düşende, oňa uçursyz haýpy geldi. Ol, elbetde, özi hakynda-da pikir etse ederdi, ýöne muňa onuň wagty bolmady. Iki köçe geçmänkä, "has-has" edip, Söýün aga ýene-de onuň yzyndan ýetdi. Soňra şapba ýeňinden tutdy-da, Gökleňi buljum ýere çekdi. Bu-da piwoly sary çelegiň durýan ýerine golaý goşa diwaryň arasy bolup çykdy. Yssy howada peşewiň ýiti ysy edil ýöne demiňi tutup barýardy.

– Inim, saňa beletçiligim bolmasa-da, etsem-petsemimi aýdyp içimi dökendirin welin, adam oglunyň ýanynda dil ýarmarsyň-da... Ýogsam edil işjagazymy görersiň, özüň bilýän, ýagdaýym ýaňyja düzelip ugrady, öýde-de, çül çaga, berseň – iýjek, ursaň – öljek! Ýöne, ynha, bir sag-aman pensiýa çykaýyn, onsoň etjegim içimdedir. Oňa çenli entek ganygymalyk edip, meň adymy tutmasyz ýerde tutmagyn, ýogsam baryny bulaşdyrarsyň. Entek özüňem sesiňi çykarma, meňkä "hä" diý, bular bilen çaknyşma, bular bilen entek biziň güýjümüz deň gelmez. Iň erbedem, sen bir zat diýseň, ters zýyňy çalyň gelip, meň ýakamdan tutarlar. Nämüçin diýseň, seň meň kabinetimde oturyp işländigini bilýändirler. Onsoň senden bir bulagaýlyk çykça, biabraýçylygyň bir çeti gelip maňa deger, bu görmüp duran zat. Bulardan her zada garaşymalydyr, bulardan gorkmadygyň imany ýokdur, inim! Bular biriniň başyna ýetjek bolsa, inçeden yzarlaýandyr. Sen muny bilýän dälseň, entek siz yaş. Meň bolsa, özüň bilýän, günüm ýaňyja düzelip ugrady, "Atalar sözüne..." ýol berip ugradylar.

Günüň howruna aýak astyndan haplap galýan peşewiň ysy şeýle bir ýitidi welin, demiňi tutup, başyňy aýlaýardy. Gökleň bu ýerden tizräk çykmagyň çäresini agtardy, töweregine ynjalysyz garanjaklady. Muny gören ýaşuly:

– Náme ýaltakladyň? Bir zatdan gorkýaňmy? – diýip, bolşuna görä, degşen boldy.

– Hawa... – diýip, Gökleň boýun aldy. – Onda-da gaty gorkýan: bu hapaçylygyň içinde uzak dursak, biz demigip öleris. Netijede siz pensiýa yaşyna ýetip bilmersiňiz. Onsoň siziň iň güýçli arzaňyz-a ýazylman galar, biziňem arymyz köer.

ŞOR İÑRIK

Bozagandyr syrkyňyň garjaşyk ýiti ysy howada şorumtyk tozanlaýar. Ýaşyp barýan Günüň äpet tegeleginiň öňünde çybyn-çirkeýleriň toplumy agyp-dönýär. Olar adamlaryň hem malgaralaryň üstünden dökülýän – ikindiniň jezasy. Meýdandan gaýdyp gelip, ýatagyna gabalan düeleriň bagyrmasy – çybynlaryň hüjüminden basylanyň nalyşy. Olarda sygyrlaryňky ýaly bütin endamyna ýetip duran uýy sübseli uzyn guýruk ýok, şonuň üçinem bu beladan derse agynap gutuljak bolýarlar, bu-da başartmasa, boýunlaryny burup, bagyrmak bilen. Mal ýataklaryň çetinden gury düe gumalagynyň ajydan tagamly tüssesi işim-işim bolup göge göterilende, düeleriň sesi ýuwaşýar. Çybynlaryň özlerinden az-kem çekilendigini bildirip, düeleriň sesiniň ýakymy artýar. Şondan soň obanyň howasynda sygyrlaryň, goýun-guzularyň suwsuzlykdan lägirmesi galýar.

Men üstümden akýan suwuň oýnuna gyzygyp, duşda gereginden artyk eglenendigimi bilemsoň, gyssanmaç süpürinip, talh suwuň derdinden hem ýygy ulanmakdan halys gaty sürteje dönen süpürgini elimiň tersine gapdala zyňyp goýberýärim-de, howlukmaç geýnip, sagadyň dillerine göz aýlaýaryn: yetişermikäm?

Neneň ýüregiňe howsala düşmesin: ömründe birinji gezek gyz bilen garaňkyda duşuşmagy belleşip, oňa-da gijä galsaň – ondan beter näme gerek?! Men çay-çörekden ellibizar geçip, tigrime atlanýaryn-da: "niredesiň goňşy oba" diýip, goýalyp barýan tozanly iňrige siňip gidýärim.

Posýolokdan oba barýan ýoluň iki gyrasy-da uzaboýy gowaçalyk. Gowaçanyň içem durşuna çybyndyr-çirkeý. Başga jandar onuň içinde ýaşap bilenok, olaryň gaçgyny gowaçaly atyz. Çygly atyzlardan himiki dökünleriň ysy howlap göterilýär. Men gözlerime urulýan çirkeýlerden goranyp bilmän, gulaklarymy gazap bilen gazaýaryn: palçyk bir galmasyn: uzyn gün ylaý çekdim!

Garaňka galan guş, hamana, meniň bitakat ýüregim ýaly, depämden uçup, menden ozup gitdi. Eger bu agşam begençden ýarylmasa, soňra meniň ýüregim hemme zada çydar. Neneň ýüregiň atygsamasyn: özüm-ä duşuşyga barýan, gyz bilen oglanyň nähili ogşaşanynda bilemok. Burnum päsgel berermikä diýip, iňkise gidýärim...

Tigrimi takyr ýoldan bar güýjüm bilen sürüp barşyma, süýji hyýala gark bolýaryn. Düşümde men kân gezek ogşaşyp gördüm. Emma her gezegem dodaklarym gyzyň dodagyna ýeter ýetmezde, onuň datly lezzetinden ýaña huşum başymdan uçup, aňrysyny allanäme görüp bilemok. Köne şahyrlaryň goşgularynda gyzlaryň dodagy bala deňelýär.

Diýmek, onuň süýjüsi göründen däl. Agzym suwaryp, gözlerimi ýumanymy duýman galýaryn. Tigrimiň öň tekeri gaba ýylgynyň düybüne baryp bat bilen süsdürilende, gözlerim ýalpa açylýar. Ruluň üstaşyry zyňlyp, ýylgynyň içine şagyrdap düşýärim. Ýañagymy sypjyrdyp, ol ýerden emedeklöp çykýaryn. Aýam awap duran ýañagyma ýetýär: "Şükür, elim-aýagym-a abat! Diýmek, diňe öňe!"

Garaňkynyň içinde çalaja akjaryp görünýän takyr ýol ýene-de tekerlerimiň aşagyndan yza garşy zymdyrylyp geçip ugraýar.

Gün ýaşsa-da, howanyň yssysy 40 gradusdan pes däl. "Ajygan – suwsar", menem öler ýaly suwsaýaryn. Ýoluň ýaňy ýary geçdi. Men ýene-de agramymy tigriň çarhyna atýaryn. Bar güýjümi aýaklaryma berip, kân wagtlap galan zatlary unutmaga çalyşýaryn. Ahyry-da wadaly ýere ýetip, tigrimi tally salmada bukup, uzak aradan Owlaklaryň tamyna seredýärim.

Obaň ileri çetindäki ýanaşyk täze goşa tamyň bärkisi olaryňky, beýlekisem ýakyn garyndaşlarynyňky. Diýmek, Gün ýaşansoň bu ýodada duş geljegiň – diňe Owlagyň hossarlary. Hüşgär bolmaly... Daşarda tagta sekiniň üstünde eýýäm peşehana gurlupdyr. Ýöne onuň içinde adam bardygyny-ýokdugyny bu taýdan saýgarjak gümanyň ýok: arada ýandakly, syrkyňly, bozaganly, düedabanly giden bir meýdan bar. Üstesine-de – täze gazlan zeý kanal.

Ýañagym awuşamasyny goýanok, saçymyň eteginden akýan der ýaramy täzeleýär. Tally ýapjagazyň gyrasynda duran ýerimden dik ýokaryma seretsem, ýüregim öz-özünden atygsaýar: gökde görünýän ýyldyzlaryň gözleri süzlende, olar Owlaga meňzeş. Ol gelermikä? Çybynlar daşyma üşşüp, bazar gurup başlaýar. Men olardan uguralla goranýaryn, ýöne bu kyn: olar kân, men ýeke. Olaryň "wyzzyldysyndan" eýýäm gulagym kamata geldi, emma Hudaý bersin Owlagy! Kakasy işden ir geldimikän ýa-da men gijä galdymmykam?

Garaňky ýolda bir gyrmlydy görüldi. Ol gara ilki adama, soňra-da tally ýaba garşy sowlup Owlaga öwrülýänçä, meniň baş bilmez taýçanak ýaly kanagatsyz ýüregim tasdan ümdüzine tutduryp, kükregimden arany açypdy. Daşymdaky garaňkylyga hem öz gözlerime ynanyp bilmän kösenýärim: şol! däl! şol! däl!

Açlyk-da, suwsuzlyk-da, it ýaly ýadawlyk-da bir demde ýatdan çykyp, çybynlaryň neşteri ýumşanda, gyzyň sudury gümansyz mälim bolýar. Aňyrdan güýçli dyňzap gelen iň gowy sözler guran bokurdagyma büdräp, gözlerimden şöhlä öwrülip çykýar-da, gyzyň ýörejek ýoluna ýagty bolup saçylýar.

– Owlak!..

– Nämüçin çagyrdyň?

Gyzyň sesindäki tolgunma meniňkä "gaýra dur!" diýýär, ýöne soragy sagdyn. Taýyn jogabym bolmansoň aljyrap, gümmi-sümmä urýaryn:

– Bir zat aýtjak, soň üçin...

– Gündiz aýdyp bolanokmydy?

– Bilmedim. Ýöne gündiz kyn... – ýuwudynýaryn. – Owlak, gel, azajyk beýleräk çekileli-le, bu taýy ýolgyra. Birden biri üstümüzden geläýmesin.

– Aýdyber, näme aýtjak bolsaň, şu taýam bolýar. Otuň-çöpüň içinde sümsünip ýörmeli diýen zat ýok. Men kakam işden gelmäňkä öe barmaly. – gyz öýlerine baka gaňrylýar. – Ana, eýýäm ejem daşaryk çykdy. Gözlenýändir. Uzak eglensem, bir zat aňarlar. Gije-girim öýden çykmamyz ýok, iliňki ýaly... Derrew ýoklap ugrarlar.

Men aljyrap, bir-ä gapysynda çyra ýanýan uzakdaky bişen kerpiçden salnan kaşaň tama, bir-de garşymda sülmüräp duran gyza seredýärim.

– Sen gelip bilmezmiň öýdüp ýaman gorkdum. Gel, azajyk oturaly, onsoň özüm öýňüziň bári ýanyna eltip gaýdaýyn.

Düýşdäki lezzetiň müňden biriniň gaýtalanmagy üçin gyz bilen ýanaşyk oturmagymyz gerek. Ýöne gyz edermikä? Iň esasy zadam – nädip ogşamalydygyny ýatdan çykarmazlyk. Düýşde men, adaty, ýanaşyk otyrak onuň boýnundan gujaklap alýaryn-da, ony özüme çekýärim. Ol azajyk garşylyk görkezmän oňanok, ýöne bu gyzlaryň ädehedir. Onsoň men dodaklarymy onuň dodaklaryna ýetirjek bolýaryn. Olam ýene arkan gaýyşýar... Soň näme?.. Bilemok... Ýadyma düşenok... Şondan aňrasy, eger walla, bulaşyk, birhili dumanly, adamyny aklyndan aýryp biljek güýçli duýgy dyňzap gelýär-de, barja zady ýykan-ýumran edip geçip gidýär. Şonuň bilen-de düýş gutarýar...

– Owlak – diýip, men ahyrsoňy aşak oturanymyzdan soň sesimi endiredip sorýaryn: – bir zat aýtsam gaty görmezmiň?

– Dur entek! – diýip, ol meniň badymy alýar. – Ejemmi ol gelýän? – soň ol ýerinden turup, çyranyň ýagtysyna daşky gapylaryny hem aralykdaky garaňky ýoly ykjam synlaýar. – Ýok, enteg-ä gelenok – ol ýene aşak oturanda, meniň ýüküm ýeňlän ýaly bolýar. – Gaty görer ýaly, beýle näme diýjek?

Men indi wagty elden bermeli däl diýen düşünje bilen galpyldap diýen ýaly aýgtyly gürrüňe geçýärim.

– Owlak, men... bilýäňmi, men seni söýýän...

– Hawa bilýän – diýip, gyz ap-arkaýyn jogap berýär.

Men öz aýdan sözümiňmi ýa-da eşiden jogabymyň güýjünden ýaňa halys aňk bolup, agzymy öweldýärim.

– Sen ony nireden bilýäň?

Owlak kinaýaly gülümsireýär:

– Aýdaýynmy?

– Hawa, aýt!

– Aýtsam, sen nä Aýjerenleň suwy tükenendir öýdýäňmi?

Men aňk bolup, ellerimi serýärim.

– Men ony nireden bileýin? Aýjereni men tanamasam nä?

Owlak düegumalak sanan dek sanap ugraýar.

– Onda diňle: düýn sen bu syry Çary diýen dostuňa açypsyň, öz obaňyzda... Olam goňşyňyz Berdä aýdypdyr, Berdem gyz jigisi Jemala buşlapdyr, Jemalam Gözele ýelmäpdir, Gözelem – Keyige... Onsoň şu gün ir bilen bu gep biziň obamyzyň çetinden giren bolmaly. Uzyn günem köçe-köçe gezendir. Han-ha, seret, edil şu wagt gijäň içinde Aýjereniň ejesi biziň howzumyzdan suw almaga geldi. Sen nä olaň öz howzunda suw ýokdur öýdýäňmi?

– Näbileýin... – diýip, men aljyraýaryn. – Mümkün olar suwsuz gultunyşyp oturandyrlar...

Owlak içiýangynly kinaýa bilen gülümsireýär.

– Oturar ekenler! Düýnjük öz howuzlaryna suw guýdurdylar! Abat daýza şu wagt ejeme seň ýaňky maňa diýen gepiňi gürrüň berip duran bolmasa, meniň zat bilmedigim!

Men maňlaýymdaky deri sylup, gümmi-sümmä urýaryn:

– Içigaragalmış, menem-ä tigrimi näçe gaty sürdümnikäm diýýärdim welin...

– Bol, başga näme gyly gyrylmadyk habaryň bar bolsa aýdyp otur! Men öýmüze gitmeli, ýogsam, ýene gijä galarsyň...

Men öz etmeli zadym ýadyma düşende, ýene ýöwselläp, ugraýaryn: "Wah, käşgi şol işem maňa derek Abat daýza edip beräýsedi?!" Ýöne näbileýin-dä, bu meselede onuňam batyrylygy meniňkiden artyk bolaýsa?!

– Owlak, bäreňe baksan-a!

Men edil düýşümde edişim ýaly, gyzyň boýnundan golumy çaltlyk bilen dolap alýaryn-da, oňa aýňalmaga wagt bermän, tebsirän dodaklarymy onuň nämedir bir zat diýmekçi bolup müňküldeýän dodaklaryna dünýädäki bar güýjüm bilen basýaryn. Aýratyn bir süýji lezzete garaşmaktan ýaňa endam-janym bilen ysytma tutan ýaly sandyraýaryn. Beýle süýji lezzet ne gantda, ne şekerde, ne balda duşmaly. Ol lezzet diňe ýaz açylan iň näzik elwan gülleriň oýmagynda höwürte tutunandyr!

Ýüregimde besläp ýören öz gizligin göwün ýüwürtmelerime gümra bolup, ýerden näçe ara açanymy bilemok, näçe wagtyň geçenini-de bilemok, ýöne ahyrsoňunda kem-kemden özüme gelip başlanymy bilýän. Munuň sebäbi-de – hyýal bilen hakykatyň aratapawudy bolsa gerek?

Dilim gyz dodaklaryna degende, men wasp edilýän rowaýaty balyň tagamyny däl-de, gyz dodaklarynyň sagdyn şor tagamyny aldym. Edil gowurdakly göwejiň gyrasyny ýalan ýaly boldum. Dilimiň ujy daglanyp gitdi. Men bu şor tagama ynanman, onuň üstünden geçip, düýşdäki lezzete ýetmek üçin jan etdim. Edil düýşdäki ýaly arkan gaýşyp, az-kem gaçalak etse-de, gyzyň meniň döşümden itip goýbermeýändigini, tersine, onuň gözleriniň süzülip barşy meniň huşumy başymdan uçurdy. Ýöne edil şol wagtam nämüçindir gyza düşnüksiz bir ynjalysyzlyk aralaşdy. Ol aýaklaryny ýere gezekli gezegine urdy. Men munuň nämäni aňladýandygyna düşünmän, aljyradym, gözlerimiň gyýtagyny Owlagyň aýaklaryndan aýyrman, dodaklarymy onuň dodaklaryna öňküdenem beter basdym, emma gyz welin, sarç bedew deýin aýaklaryny gazamasyny goýmady. Men iňkise gitdim: bu işi edişimiň ugry ýokdur, gyz şol sebäpden öz nägileligini duýdurýandyr. Men alaçsyz yza çekildim. Göz açyp-ýumasy salymdan injigimden jazyrdadyp dişlän zadyň awusynyň çybynyňkydan aladygyny duýup, aşak eglenimde, gyz bilen garynja keteginiň üstündejik oturandygymyzy görüp, bir "ah" çekdim, ýöne indi giçdi. Gyz ýerinden turup, üstüni kakyşdyrmak bilen bolýar.

– Nähili hezillik! – kinaýadan dok näzik ses meni eýmendirýär. – Meni bir öýmüziň ýanyna eltip gaýdan tapylaýsa?! Häli biri bar ýalydy... Ýa pikir üýtgedimi?

– Ýok, üýtgänok. Ýöne siziň itiňiz erbetmikä diýýän...

– Meň ýanymda ol saňa zat degmez. Itimiziň bärregine deňeç ugrat-da, zyyňa gaýdyber.

– Bolýar-da, başymy çaraman durasym ýok-la...

Del adam duşmagyndan çekinip, biz çola ýoda bilen tirkeşip ugraýarys. Ýodanyň iki gapdalyny tutup oturan ýandakdyr syrkynlaryň ýiti şor ysy burnuňa urýar.

– Owlak – diýip, men aňrybaş sypaýçylykly dillenyärim, – bir zat dilesem, gaty görmezmiň? Ol sakga durup, meniň ýüzüme biraz içýakgyç seredýär.

– Men Hydyr ata däl, dileg salar gider oturar ýaly. Indi näme ýetmeziň bar?

– Bir döwüm çörek dilejek bolýan.

– Başga näme?

– Başga hiç zat. Halys ýüregim syrylaýdy. Indiki gelemde, bir tegelek edip getirip bereýin.

Karza geçsem.

Owlak ynamsyz gülümsiredi:

– Çörek gytçylygy ýok. Häzir itimize agşam ýalyny bermeli, şonda saňa-da bir döwüm çörek oklaýaryn. Ýanap iýmäge-de zat gerekmi?

Men tamakin gultundym:

– Aý, ýok-la, gerek däl diýseňem boljak. Men ony ýola ýanap iýäerin. Ýol uzak, çöregiň hurşsuz galjak gümany ýok!

Owlak gatyrganjak bolýar:

– Ýoluň daşdygyny öýden çykmankaň bileňokmydyň?

Men dymýaryn. Näme diýeýin?

Onsoň gyz alaçsyz eglşiige gelýär:

– Çöregi saňa nädip ýetireýin? Bir öe giremsoň, ejem meni daşaryk ýeke goýbermez: çola ýer, obaň çeti. Oýundyr öýtme, "ite" diýip alyp çykan çöregimi iki bölüp zyňmasam, başga alaç ýok. Şolaň biri seňkidir. Ýöne bulaşdyraýmagyn! Seň paýyňy kagyza dolap zyňaryn. Beýlekä ýanaşsaň, bujrugy artar! Itimiz gyzmadyr, soň aýtmady diýme!

Maňa razy bolmakdan başga çäre galanok.

– Bor. Ýöne itiňize-de maňa sargaýyşyň ýaly sarga. Ol meňkä degmese, menem oňka degmerin. Iliň rysgyna tokunmakdan geçen.

Men ağşam naharyma garaşyp, syrkyňlygyň içinde bukulýaryn. Owlak öýde ep-esli eglenip, ejesi bilen tirkeşip daş çykýar.

– Mah! Mah! – gyz ejesinden oňrāk saýlanyp, itiň adyny şeýle bir söýgi bilen tutýar welin, men munuň hut özüme diýilýändigini ýürejigim bilen syzeryn. – A-a-akbaý! A-a-akbaýja-an! Mah-mah! Al, awylygyňy! Mah-mah!

Onýança-da, edil oňden şert edişimiz ýaly bäriligine iki bölek iýmit zybyrdap gaýdýar.

– Allajanlarym! – diýip, men basga düşýärim. – Olaň haýsy biri meniňkikän? Diýmäýin diýsem, bu hajymelik it meň paýymy lak-luk ataýmasa-da ýagşydyr?!

Gyzyň ejesi bilen ikimiziň pikirimiz deň gelýär: olam iýmitiň oklanyşyndan nägile.

– A gyz, nä beýle daşa okladyň? Aňsatmy ite gijäň içinde ony gözlöp tapmak? Başga bir entäp-tentäp ýörene ýal bor-da.

– Nesibesi aýrylyşmadyk bolsa tapar-la... – diýip Owlak arkaýyn gürleýär. – Kim iýende-de, sogaby bize galar-da, eje jan: "Derýa at, balyk biler..." diýlipdir.

Emma ejesi ynjalman, yzyna öwrülip, itiň boýnuny zynjyrdan boşatmaga durýar.

Goý, tapsyn ýaňky çöregi hem aýagyny ýazar birsellem, ýogsam bu janawaram uzyn gün boýny zynjyrlý halys ýadaýandyram. Onsoňam, itiň öz kowup almaly yrsgam bardyr, diňe elden iýmit berip ýörseň, lellim bolar gider.

– Hä, eje, şun-a oňarmadyň! – diýip, Owlak ejesiniň oňüne düşüp, öe girip barşyna garaňka basyrynyp ýatan syrkyňlyga iň soňky gezek göz aýlaýar. – Akbaý öz hakyna kaýyl bolaýsa näbileýin-dä, göräý welin, dawa turaýmasadyr?..

Owlagyň haýsomyza ynamsyzlyk edýändigini bilip bilmedim, ýöne eneli-gyz tirkeşip öe girendirem welin, men öz paýyma ee çykamak üçin garadangaýtmazlyk bilen oňe okduryldym. It öz hakyna kaýyl bolman, eýýäm meniň paýymyň üstüne abanyp gelýärdi. Ol

maña garşy yzgytsyz hyňrandy. Onuň oklanan çöregiň hemmesini özi iýjek bolşy meniň göwnüme ýakmady. Men edil gökden inen algyr bürgüt ýaly bolup, onuň öňünden öz paýymy kakyp aldym-da, syrkyňlygyň içi bilen ökjäni göterdim. Gazankelle it ilki öz gözlerine ynanman, göwnüne degilmekden ýaña edil kiçijek güjüjek ýaly çyňsady. Soňam münendir bir gazaba, edil ýöne hudaýjan saklasyn! Möjekçi it diýibem – şuňa diýäýseň! Göz açyp-ýumasy salymda arany ýygryp gelýär. Bir görsemem, ynha, olar eýýäm üç it boldular!

Men syrkyndan syrkyňa, ýandakdan ýandaga urduryp, bu aldajy kowgudan gutulmak üçin aýagymda baryny edip gaçýandyryn-a! Ýöne gazaba münen itler eýýäm golaýda. Ähli umydym puç. Itler söbügimi sydyrdyp ýetip gelýär. Gaçyp, bu beladan gutulyp bilmejegimi bildim. Ýöne gaçmaň-da nätjek? Olaryň demine düşseň, düýt-müýt boljagyň görnüp dur. Itleriň edil aýagymdan çalyp tutaýmalysy galanda, haçandyr bir wagtlar köp çarşenbäni başdan geçiren köpbilmiş gojalardan eşiden bir gürrüňim güpbe ýadyma düşdi: möjekçi it gaçsaň – ýarar, aşak otursaň, degmez.

Gijäniň içinde başga-da bir bil baglara umyt bolmansoň, bu emele sygyndym. Itler edil aýagymdan agyz urup ýetişäýmänkäler, hyrra yzyna öwrüldim-de, halka aşak çökdüm. Eý görmüş! Bu bolýan işe seretseňizläň, üç sany gazankelle türkmen köpegi tozan turzup, ediljek garşymda badyny sakladylar-da, ýüzüme seretdiler oturyberdiler!

Men öz tapan hilämden müňde bir hoşal bolup, sojap oturyşyma dişimi akjardyp ýylgyraýmanmy – itler muny halamadylar, hyňranyşyp, öz dişlerini görkezdiler. Men öz dişlerimden göwnüm geçip, derrew agzymy ýumdum. Soňra itleriň gaharynyň ýatyşaryna garaşdym. Ýöne ol neneň ýatyşsyn – dilleri sallanyp, ýere ýeteýin diýýär, men gowuja gaçan bolmaga çemli. Eger-de tigirli däl-de, başdan şeydip ylgapjyk gaýdanlygymda, belki Owlaklaryň obasyna gybatdan öň gelip ýetişerdim?!

Bu wagt meniň bar aladam – tizräk demimi dürsemek. Hyýalyň çemesine garap, ýene gaçmakda. Emma itleriň hyýaly başgaça bolup çykdy. Olar meni töwereklediler-de, bagyrlaryny ýere berdiler ýatyberdiler. Onsoň men şor iňriğiň düýbünde ýat itleriň gabawunda galyberdim: haçan bular ýerinden gozganarlar: ertirmi? birigünmi?

Düşen ýagdaýymyň öwerlik dældigini ýagyrynymdan çakan çybyny şapbat bilen urjak bolup, elimi ýokaryk galdyranymda bildim: üç it üç ýerden şol bada gazap bilen hyňranyşdylar. Men derrew öňküm ýaly eginlerimi gysdym-da, ýesir düşeniň ýagdaýynda çugutdyryp oturdym. Çybynlar meniň alaçszylygymy duýup, rehimsiz hujüme geçdiler. Olar meniň endam-janymy persala edip, ganymy sokga sorup barýardylar. Maña welin, kemteresinden gozganmagam bolanokdy. Onsoň itden gutulmagyň bu täsin hilesini salgy beren garrylaryň gürrüňini täzedan başdan-aýak ýatladym, emma, haýp, onda çybynlar barada kalam agyz-da söz ýokdy.

Men özümiň niçiksi gazaply jeza duçar bolandygyma diňe indi düşüniş galdym. Bu şol gadymy hanlaryň özüne boýun egmediklere berýän jezalaryndan biri bolmaly. Ol rehimsiz hanlar käte pidanyň saçyny tekiz päkiläp, süýr depesindenem bir käse baly sarkdyragada jokrama yssyda Günüň aşagynda gazyga daňybam goýar ekenler.

Çybynlar meniň ýüz-gözümde abat ýerimi goýman, dodaklaryma çenli örüldiler. İçinde halys hetden aşanlaryny men dilim bilen ýalmap tutup, iýmäge oturdym. Itler jyňkyny çykaranoklar. Diýmek, olar meniň çybyn iýmegime garşy däl. "Wah, nämüçin adama gurbaganyňky ýaly enaýy uzyn dil berilmändir? – men kyn günde galyp, "ah" çekýärim. – Ýogsam, çybynlaň gözüne görkezerdim-le welin!"

Bu jeza aýdyp-diýerden uzaga çekdi. Men özümiň sabyr-kanagatymyň çökder azalandygyny, itleriň boýnuna böküp, olary düýt-müýt etmäge taýýardygymy duýdum. Aýgytly hüjüme geçmezden öň adamynyň ömründe iň ýakymly pursat bolan ilkinji posamy ýatladym. Ikindinki posa, görnüşine görä, indi iň soňky-da bolaýjak ýalydy. Şonuň üçinem gyz dodaklary maňa gül oýmagy, onuň tagamy bolsa – halwa ýaly süýji zat bolup göründi. Men hyrçymy dişläp, ahmyr bilen gözlerimi ýumdum. Gara gözlerimden gijäniň garaňkylygynda bir düzüm ýaş paýratdym. Ýüküm ýeňlän ýaly boldy. Onsoň ýene birneme çydadym. Näçe wagt şeýdip oturandygymy bilemok, ýöne birdenkä, ynha, obanyň çetinde itleriň üýrüşýän sesleri geldi. Ol ýerde näme topalaň turandygyny kim bilýär, ýöne meni saklap oturan itler derrew garylaryna galyp, "haw-da-haw!" bolşup, haýbat bilen olara jogap berdiler. Soňam şol tarapa aldyranlary bar ýaly, gabyrdaşyp eňşip gitdiler. Olar arany açandyram welin, menem olaryňkydan iki esse uly tizlik bilen olaryň dos-dogry tersine ýazzyny berdim.

Biraz wagtdan tigrime atlanyp ýola çykamsoň, elimdäki çöregiň daşyndaky dolangy gurşun kagyzyňy aýryp, oňa agyz uran dessime men Owlaklaryň itiniň nämüçin karamlap, meniň paýyma göz gyzdyrandygyna derrew düşündim. Asyl Owlak meniň çöregimiň gatyna bir ýaprak gowrulan et salan bolsa nätjek?! Bu ýürekdeş aladany görenimde, meniň gözlerime begenç ýaşı çayyldy. Beýle ýagşylygy öz ýaryna diňe çyn aşyklar edip biler...

KOMMUNIZMIŇ GYZYL ALMASY

Oguz okuwdan öýe gelende, ejesi elde göterýän sebedini taýynlap, oňa garaşyp oturan eken.

– Geldiňmi, oglum! Gel, derrewjik çorba guýup bereýin, günortanlygyňy edin. Onsoň ikimiz Aşyr dädeň ýanyna baryp gaýdaly. Ýagdaýy gowy däl diýip eşitdim. Sorap gaýtmasak bolmaz. "Ýatan hassany soramaga barýanyň ýoluna gül düşelermiş" diýip, eneň pahyrdan eşidipdim. Çaga-da bolsaň, saňa-da sogap gerek. Sen erkek oglan, bular ýaly zatlary bilmeli.

– Eje, Aşyr dädeme näme bolýar? Hany, ol basym gelýär diýipdiň-ä?

Ejesi gözüne inen duýdansyz gözýaşyny görkezmejek bolup, beýlesine öwrüldi.

– Geler, oglum. Hökman geler. Eneň: "Çykmadyk janda umyt bar" diýerdi.

Oguz mekdebe geýýän eşiklerini egninden çykarman, gyssanmaç günortanlyk edindi. Onsoň eneli-ogul ýola düşdüler.

Aşyr dädeleriniň ýatan syrkawhanasyna barjak bolsaň, bu ýerden awtobusa münüp, şäherçä gitmeli. Awtobusdan düşeňsoň, şäherçäniň ortaky köçesiniň gyrasy bilen gündogarlygyna garşy ýöremeli. Ýöne öňürti ejesi hemişekileri ýaly, ýene-de hökman gök bazarjygyna sowlup geçse gerek. Sebäbi syrkaw ýatanyň ýanyna eliň boş barlanok, bazardan dürli ir-iýmiş alnyp barylýar. Oguz muny bilmän duranok. Syrkaw soramaga gidenlerinde käte oňa-da del ir-iýmişlerden dadyp görmek nesip edýär, ýöne hemişe däl.

Şäherçäniň bir çetinde ýerleşen bişen kerpiçden salnan syrkawhananyň reňki sary, töwereginden geçseň, burnuňa urýan ýiti ysly gaňşyrawugyňy gyjyndyrýar. Oguz ol jaýa girmäge o diýen bir höwesek däl, ýöne ejesine ýoldaş bolup gitmäge höwesek. Sebäbi şunuň ýaly ýagdaýda ejesi onuň bilen uly adam kimin gepleşýär, oňa ululara degişli käbir zatlary gürrüň berýär. Oguz olaryň hemmesine düşünişip barmasa-da, özüniň uly adam saýylmagyna monça bolýar.

– Ýolda ikimiz bazara baryp geçmesek bolmaz. Kakaň pul goýup gitdi, "Eliňiz boş barmaň" diýdi. Syrkaw görgülilerde näme göwün, näme işdä bar? Näme elteňde-de, iýip egisjek gümanlary ýok, ýöne üýtgeşik bir zat alyp barsak gowy bolar. Belki, tamşanaýady-da...

Oguzyň ejesi beýlesine bakyp, ýene gözýaşyny syldy. Muny gören Oguzyň ýarawsyz Aşyr dädeleriniň solgun ýüzi göz önünde gaýmalady. Syrkawhana girmek islemän, ýaýdanyp ýörşi ýadyna düşende, hasam suslandy. Ýöne syrkawlaryň zyndan eltilýän dürli ir-iýmişler, gysym-gysym hoz, pisse göz önüne gelende welin, Oguz Aşyr dädesine düşünmedi. Eýsem şol süýji zatlar baş-üç gün syrkawhanada ýatanyňa degenokmy nä? Ýöne üsgürip-asgyryp

ýören adamlaryň tukat ýüzi, ertir-agşam olary ary ýaly awundyryp gidýän eli iňňeli ak ýektaýly şepagat uýalary ýadyna düşende, ol eginlerini gysman durup bilmedi.

Çaklaňja awtobus olary çaň-tozana garyp, siltäp, derledip, ýarym sagatda şäherçä getirdi. Ulagdan düşen batlaryna, köpüň içinde azaşaýmasyn diýip, ejesi Oguzyň elinden tutdy.

– Aýagyň aşagyna garap ýöre! Menden galmajak bol, ýogsam büdrärsiň.

Olar bazara baryp, göreniňde agzyňy suwardýan ir-iýmişli hatarlaryň arasynda aýlanyp ugradylyr. Üýşmek-üýşmek hozlary, pisseleri, alma-narlary bahalatdylar. Ir-iýmişleriň hemmesi-de enaýydy, ýöne ejesi birki ýerde bahasyny ugurlaşman, ýene aňrylygyna ýöredi. Aýlanyp ýörüşlerine bir kãse gowrulan kãdi çigidini, bir jübüt nar, ýene-de odur-budur alyşdyryp, ejesi olaryň puluny töledi. Iň soňunda-da olar terliginden lowurdaşyp duran gyzyl almalaryň üýşmeginiň gabadynda aýak çekdiler. Ejesi almadan bir kilo aldy. Oňa-da ylaýyk dört sany alma düşdi. Oguz gultundy: baş bolsa, almalaryň biriniň hökman özüne ýetjekdigine ynandy. Ýöne almalary sebedine salyp, bakgalyň ýanyndan beýleräk çekilen ejesi sebediň düýbünden bir gysym ownuk almajyklary çykardy.

– Al, oglum, ynha, bu saňa! Men bulary ir bilen, Gün gyzmanka, öz bagymyzdan saňa diýip, ýygyp goýdum. Mellegiň çetindäki süýji almadan. Bilýäň gerek?

Oguz ýüzüni sallady:

– Bilýän... – diýende, sesinde begençden düşnük bolaýsa nädersiň!

– Al, oglum, bilseň. Hassa äkidiljek zada ymsynsaň, gowy däl. Sen indi ullakan oglan, bäbek däl, sag adamyň bazardan gymmatbaha zat alyp iýip bilmejegine düşünmeli. Her kim zeruryna zordan pul tapýar.

Oguz sorag berdi:

– Eje, saglar haçan gyzyl alma iýmeli?

Ejesiniň jogaby nagt boldy:

– Kommunizmde! Kommunizm gelende bar zat ýöne ýaýrap ýatmaly! Ir-iýmiş dagyn – näçe iýseň! Alma diýseň – alma, erik diýseň – erik! Nar, injir, üzüm, ülje, gawun, garpyz, aý, garaz, adyny tapan iýmişiniň! Özem näçe iýseň iýibermeli!

Oguzyň agzy suwardy:

– Kommunizm haçan bolar, eje?

Ejesiniň sesi dabaraly bolsa-da, biraz ynamsyz çykdy:

– O nähili «haçan bolar»? Size nä bu zatlary okuwda öwredenoklarmy? Kommunizm indi golaýdyr, oglum. Bu gün-erte geler... Onsoň gyzyl almalaň iň gowusyndan saýlap iýeris!

– Eje, alma iýjek bolsaň, ilki alma agajyny ekmeli dälmi nä? Agajyny ekeňsoňam, ol alma berýänçä azyndan üç ýyl dagy garaşmaly ahyryn! Häzire çenli biziň obamyzda gyzyl alma

berýän birje agajam ýog-a! Tizräjik alma agajyny ekeliň-dä, ýogsa kommunizm-ä geler, bizem ýene gyzyly almasyz galarys!

Ejesiniň bu aýdylanlar bilen ylalaşasy gelmedi:

– Beý diýme, oglum, günä bolar. Ir-iýmiş berýän agaç ekmek üçin entek biziň obamyzda ýeterlik suw ýok, suwuň hemmejesini häzirlilikçe gowaça bermeli bolýarys. Sebäbi gowaçany köpräk ekip, pagtany köpräk öndürmeseň kommunizmiň wagtynda gelmegine zyýan bolar.

Oguz uludan demini aldy.

– Onda bize bäri-bärde gyzyly alma iýmek ýok-da... Belki, kommunizmde-de terje gyzyly almalary iýip bilmeris: ekmeş, ol nireden bolsun?

Ejesi özi okuwçyga gulagyna guýlan dogma ýaly ynançdan ýüz öwürmegi kyn gördi:

– Ine, munyň nädogry: kommunizmde bolmajak zat bolmaz, ynamsyzlyk etme. Ynamsyzlygyň özi gowy zat däl. Uly ilin ynan zadyna ynansaň ýagşy.

Bu jedelden netije çykmaýygyny aňan Oguz soragyny üýtgetdi:

– Eje, syrkawlar gymmat ir-iýmişleri iýmäge puly nireden tapýarlar?

– Olar öňki pullaryny sowýan bolaýmasalar. Sagkalar ýygnap-ýygşyranlary bardyr-a. Köpdür diýip biljek däl, ýöne az-owlak bardyr-la.

– Onda nädip olar gymmat miweleri alyp bilýärler?

Ejesi az wagtylyk iňkise gitdi, aljyrajak ýaly edip, yzyna, bazara garşy gaňryldy:

– Bilmedim-dä... Soramaga gelýänler getirýän bolaýmasalar. Hemme zady özleri alyp bilesleri ýok-la olaňam. Sen ýöne köp sorag berýäň, köşek, bes indi. Düşünmedigiňi ertirjik mugallymlaryňdan sorýarlar. Ejeň nireden bilsin bu zatlaň jikme-jigini. Siz okuwçy – siz bilmeli. Ejeň okuwyny gutaranyna är ömri geçdi.

Eneli-ogul şondan soň uzak dymdylar. Syrkawhana ýetiberenlerinde ejesi Oguza berk sargady:

– Betçilik etmegin. Özüň ýaly oglanlar gabat geläýse, uruşma, sögüşme. Biz bu taýda uzak eglenmeris. Ýöne: "Aşyr däde, ýagşy bolýaňmy?" diýmegi ýadyňdan çykarýma, göwni biter.

Olar eginlerine ak ýektaý atyp, uzyn koridoryň ugry bilen tä aňry başyna deňeç ýörediler. Çalarak açyk duran gapylardan görünýän keselliler eneli-ogluň yzyndan seredişip galýar. Olaryň köpüsi öz yzlaryndan soramaga geljege garaşyp ýatana meňzeş. Oguzyň ejesi ahyrsoňy çetki gapynyň deňinde aýak çekip, usullyk bilen onuň gapysyny tyrkyldatdy. Aňyrdan çybsyldy eşidildi. Gapy açylanda, olaryň gözi näbelet, çeniňden-çakyňdan hor bir adama düşdi.

– Aşyr dädeleri şu ýerdemidir? – diýip, Oguzyň ejesi ondan sypaýyçylyk bilen sorady.

– Geliberiň, dagy nirede bolsun?!

Bu ysgynsyz sesi eşidenlerinde eneli-ogul dogry gelendiklerini bilip, gapyny açanyň üstaşyry aňyrdaky ýatylýan sekä seretdiler.

– Salamälik! – diýip, ejesi Oguzyň elinden tutup, otagyň düýbüne ýöredi. – Dogry gelendiris-le, salgy bilen gaýdyberdik: "Araky ýatan ýerindedir" diýip.

Aşyr dädese gurap duran dodaklaryny kemşerdip, aýy ýylgyrdy.

– Hawa, ýene şol öňküje ýerimiz.

Oguz süňk bilen deri bolup galan Aşyr dädeseiniň sypatyndan eýmenip, onuň aýagujunda saklandy. Ejesi syrkawyň gabadyndaky oturgyçda oturdy.

– Bir tap barmydyr? Ýagşylaşýaňyzmy?

Aşyr dädese ilki nämedir bir zat diýäýjege meňzäp, onuň ýüzüne seretdi-de, soňam Oguzyň ýüzüne gözünü aýlap, guraksy ýuwudyndy.

– Indi ýagşy... Munça bolsa, her kim ýene kaýyl.

Oguzyň ejesi elsebedinden çykaryp, gyzył almalary hassanyň başujynda goýdy.

– Ýüregiňiz islese diýip getirdim. Tamşanarsyňyz-da her daýym.

Aşyr dädese uludan demini alyp, başyny ýaýkajak ýaly etdi.

– Käşgi...

– Beý diýmäň, ony-muny geçirjek boluň. Oguz jan, gel, oglum, "Ýagşy bolýaňmy?" diý Aşyr dädese!

Oguz hassanyň ýanyna golaý baryp, oňa gözlerini balkyldadyp garady:

– Aşyr dädese, ýagşy bolýaňmy?

Hassa özüne zor salyp, ysgynsyz ýylgyrdy.

– Bolmajak gümanymyz barmy? Gaty bolarys.

Ejesi şol bada gürrüňi başga ugra sowdy:

– Oguz jan okuwyndan gelendirem welin, gaýdyberendiris, günü gijikdirmäli diýip. Günüňem salymy ýok, çagalar bilen gyk-da-bak bolşup, nädip geçenini bilmän galýaň. "Pagta" diýip, aradaky ulagam iki günüň birinde ýatyrýalar, galyň bendäni kösöp...

Az salymdan Oguz ejesiniň gürrüňinden ünsüni sowdy, otagyň içine göz aýlady. Aşyr dädeseinden başga bu ýerde ýene dört adam ýatyrdy, barynyňam ýagdaýy biri biriniňkä meňzeş, ýüzlerine seretseň, ýüregiň gysýar, ýöne agyz bilen göz bolşup ýatýrlar. Onsoň ol gözünü hassalaryň başujyndaky agaç tumboçkalaryň üstünde örülen ir-iýmişlere geçirdi. Çaklaňja gaplaryň içinde adyny tutan iýmişni bardy. Oglanyň gözleri gelip-gelip, ahyry Aşyr dädeseiniň başujynda ýap-ýaňyja goýlan ullakan gyzył almalarda saklandy. Olar aýratyn bir yhlas bilen lowurdaýardylar. Burnuna gyzył almalaryň ýumşakdan ýakymly ysy uranda,

Oguzyň agzy suwardy. Ol bir elini jübüsine sokup, özüne berlen almalary ikiýana işdäsiz togarlaşdyrdy. Oguz bu çüprejik almalara beletdi, edil beýleki oba oglanlary ýaly olary niçikmi suwy süýjänden iýip başlaýardy. Bu şorumtyk almalar oba çagalarynyň hemmesiniňem uly güýmenjesidi, onsoň halys bezigipmi ýa-da ýöne özaralarynda olar ony "eşegalma" diýip atlandyrardylar. Olaryň agzyny suwardýan ir-iýmişler diňe bazarda satylýardy. Ýöne bazar bahasyndan del miweleri satyn alyp bilýän az-azdy.

Oguz gözlerini ýumdy, usullyk bilen elini oňe uzatdy. Aýasyny açdy. Eglendi. Kän eglendi... Belki, şonuň üçindir, onuň aýasy arasynda usullyk bilen agralan ýaly etdi, ýöne soňra ýene-de çalt ýeňledi.

– Ýok, ýok, Aşyr dädese, biz olary size getirdik. Oguz indi kiçijik oglanjyk däl, akylyjygy ýetýär. Onsoňam ýaňy bazarda men muňa alma berdim. Ol öz paýyny eýýäm iýdi. Bulaň dişi ýiti, tüweleme, derrew ýom-ýok edäýýär!

Aşyr dädeleriniň tutuk sesi eşidildi.

– Iýsin ýene birini. Hamana, men iýen ekenim-dä... Biz kommunizmde iýsegem bor. Janymyz sagka bu iýmişler dilimize degmedi, başyň ýassyga ýetensoň, iýdiň nä, iýmediň nä.

Ejesi ylalaşmady:

– Bolmaz. Getiren zadyňy özüň iýip gitseň, gelişmez, şeýle dälmi, oglum? Hany, aç gözüňi, suwa bökjek ýaly bolup durma-da... Tüweleme, sapagyndanam gowuja okaýar bu. Sa-ap başlik. Ýöne, näçelik okanda-da, çaga-da bular, derrew ýüzügara etjek bolşup durlar-da, sähel ýerde. Kakalaram dogay salam aýtdy, olam gelip-gitjekden. Edil şu wagt men-ä ýöne olary bir ädimem butnadanoklar öýdýän. Kolhozyň işini özüňiz bilýäňiz, mydama ýagy geljek ýaly, güýz gelse, ol ýagyny iýndi bil.

Ejesi gürrüňi başga ýana sowup, Oguzy kesellileriň palatasyndan elinden tutup alyp çykdy. Ýagşydan-ýamandan söz diýmese-de, elinden berk tutulyşyndan Oguz ejesiniň özüne gahar edýändigini bildi. Şonuň üçinem ol beýleki eli bilen ol ýolboýy jübüsindäki ownujak şor almalary ikiýana togarlap, onuň näme diýerine garaşdy. Ejesi oňa eden işi üçin käýinmedi, ýöne käýinse, has gowy bolardy. Onuň gözlerindäki nägileligi görmek Oguza käýinç iýenden ýeňil düşmedi. Ýöne onda-da onuň küýi-köçesi yzda, syrkawhanadaky gyzyl almalarda galdy. Obanyň çetinden girenlerinde, suwsuzlykdan ýaňa çaňjaryşyp oturan agaçlaryň guraksy şahalary onuň gözüne ýakymly ysny burkudyp oturan gyzyl almalara bürenip görüldi. Oguzyň ol hyýaly almardan iyesi gelip, gylmany gyl kesdi, telim öwre çyndan gultunanyny duýman galdy. Bu duýgy şeýle bir güýçlidi welin, ol çyn bilen hyýaly dünýäniň arasynda ep-esli wagtlaý ikijahanowarrasy bolup galdy. Hyýalynda – uçmaha çalyň edýän bol-elin ir-iýmişli dünýä, gözünüň görýäni-de – bir gat kerpiç jaýlardan örülip, daşy samanly

ylaý bilen suwalan çal tamlar, çola, gumak köçeli oba we idegsiz ýatan mellek ýerlerinde suwsuzlykdan ýapraklary çañjaryşyp görünýän sus agaçlar. Ol sesini çykarman, ýüzüni sallap ejesiniň yzyndan ýegdekledi. Ýöne öýlerine ýetiberenlerinde, oglan bokurdagynda agyry duýdy: bogazy lakga galana meňzedi. Ýuwudynmasy kynlaşdy...

Göz baglanyp, kakasy işden gelende, Oguz eýýäm düşekde nar ýaly gyzdyryp ýatyrdy. Ejesi onuň daşynda hozanakdy. Ýanar ot bolup ýatyşyna ol arasynda basyrganyp, başujyny sermeledi. Gözüni açanda, ejesiniň ýazykly gözlerini gördi, oňa ýüregi awady.

– Eje, meň alma iýesim gelenok – oglanyň dodaklary kemşerdi.

Ejesi sesini çykarman, turup gitdi. Kakasy ýaryk-ýaryk eliniň aýasyny oglunyň maňlaýynda goýup, onuň yzyndan gygyrdy.

– Dogtor çagyrylaýsa näderkä? Muña-ha gara çyny. Ýaramaz bir zat ýokaşan bolaýmasyn, wagtyragynda habar edeli!

Oguzyň kakasynyň eli ullakandy, olaryň agramyny duýmak ýakymlydy. Kakasy elini çekende, ol beýlesine agdaryldy. Ejesi kakasyny üm bilen aňyrky tama çagyrdy, oňa ýuwaşja ses bilen öýläňki bolan işi gürrüň berdi. Şondan soň kakasy birneme ynjalana meňzedi.

– Hany, onda agşam naharyny bir iýeli, men-ä lüt ýadaw. Ertirem daň bilen çykyp gitmeli. Ýöne erkek oglan ät galsa gowy däl. Ertir şäherçelik işi baryň birine "gaýrat et!" diýmeli borda. Başga näme etjek.

Gyzgyndan dodaklary ýaryk-ýaryk bolan Oguzyň başujynda ertesi günortanlar ylaýyk iki sany gyzyl alma peýda boldy.

– Al, oglum, iý, saňa getirdik! Ediljek düýnki almalar ýalydyr. Men şol düýnki ala donlyny salgy berip goýberdim, şondan alypdyrlar.

Oguz almalara höwes bilen seretdi, şonda ol bir dem, hamana gyzgynyny ýadyndan çykararly görüldi.

– Al, oglum! – diýip, ejesi oňa ýene ýalbardy.

Oguz kellesini galdyryp, almalaryň birini eline aldy-da, oňa agyz saldy. Alma onuň dişine ýakymly degse-de, dili tagam bilmedi. Onda-da Oguz bir almany derrew iýip boldy, beýlekisini-de, eline alyp ýatdy. Soň az wagtdan ony ejesiniň eline tutdurdy.

– Boldum, başga iýesim gelenok. Ajy.

– Ajy däldir, balam, gyzdyrýanyň üçin ajy bolup görünýändir. Gyzgynyň aýrylansoň iýersiň, ýygnardajyk goýaýaryn, jigleň görmez ýaly...

Şol barmana ýerinden hasanaklap galan Oguz gapa ylgady. Düwdenekläp, mellegiň bäri çetinden giren dessine, baryp yssydan ýaňa ýapraklary çañjaraň "eşegalmaň" düýbünde aşak

çökdü. Ögedü. Yzyndan ylgap gelen ejesi onuň maňlaýyny tutdy, söýget berdi. Ýap-ýaňyja iýlen gyzyl almanyň bölekleri ýere gaçyp, guma garyldy.

Ejesi suw getirip, oglunyň agzyny çáýkatdy. Ögemekden ýüzi akjaran Oguz yzyna gaýdyp gelip, ýene düşegine geçdi. Biraz wagtdan soň ol inisiniň adyny tutup, ysgynsyz gygyrdy. Inisi gapydan gelende başujyndaky gyzyl almany gysymyna alyp, elini sandyradyp, oňa uzatdy.

– Al, jigim jan, iý! Hamana, meň iýdigim eken-dä. Men kommunizm bolanda iýerin...

AJY KIŞMIŞ, SÜÝJI TÜSSE

Äpet tutlaryň aşgynda iki hatar uzyn stol. Adamlar gelşip-gidişip durlar, ýöne olaryň ýüzleri salyk. Tapgyr-tapgyr gelip, saçagyň başyna geçýärler, öňlerinde goýlan tagamdan birki agyz dadybam, töwire garaşýarlar. Hiç kimiň bokurdagyndan artyk zat geçenok. "Ýas ýere baraňda, öňünde goýlan tagamdan iýmek sogap, sebäbi seniň töwiriň merhumy dok etmeli, onsoň onuň ruhy şat bolarmyş" diýýäler. Ýöne nädip iýjek? Bokurdagyňdan geçsemi ýa-da geçmese-de? Iýeniň bokurdagyňa tegek boljak bolup durka, kimiň agzyna iýmit atasy geler? Üssesine-de iýýän zadyň tagamy ýok. Hiç biriniň. Nämäniň ajy, nämäniň süýjüdigini bileňok.

Stoluň üstünde goýlan naşyja tabakdan bir saryja kişmişjigi alyp, agzyna atýan. Gözüme yaş aýlanýar: nähili ajy kişmiş. Ajy ölüm. Náme çäräň bar...

Aýat-töwir edip, adamlaryň ýene bir tapgyry turup gidýär.

– Yzy ýarasyn...

– Toýuňyzda gaýtsyn...

Depämde helleleşip duran tut agaçlarynyň şapbat ýaly iri ýapraklarynyň arasyndan görünýän asman çap-çal. Ýöne çal reňk gitdigiçe azalyp, gara reňk goýalýar. Täze gelenlere nahar çekip ýören oganlaryň biri ynjalykdan gaçyp, zol-zol ýokarysyna seredýär. Bulutlaryň lemmer atyp gelşi şübhe goýanok. Hökman ýagar!

– Häk, nähak gitdi neresse... – ýakynymda sypal şlýapaly dolmuş biri başyny ýaýkaýar.

– 44 ýaşynda... – diýip, menem hyrçymy dişleýärim. – "Wäh" diýlen ýaly ölüm. Náme diýip, nämä aýtjak. Gowyny gözleýäni çyn bolsa, Taňram şu gezeg-ä ýalňyşmady.

Ýasa gelenleriň bu tapgyram turup gidýär. Howa hasam çytylýar, garalýar. Adamlaryň ýüzem. Täze gelenlere nahar çekilýär. Bu gelenlerden oturguç artýar. Hyzmat edip ýörenleriň azajyk ýüki ýeňleýär. Olar gyra çekilip, çilim otlanylýarlar. Mesaýy gürrüň. Tukat gürrüň.

– Hany, bir çilim al!

– Me...

– Kükürdem!

Çilimiň tüssesini işdämen ýuwudýan. Ajy tüsse kentlewügi süýji bolup degýär.

– Gidiberd-äý, neresse... Beýle-de bir biwagt ölüm bolar ekeni.

– Häk, jala geljeg-ow... Adam-a azalýar öz-ä. Nemediläýse näderkä?..

Adamlaryň bu tapgyram duz dadyp, hataryň çetinde gelenlere aýat-töwir edip berip oturan aksakgal ýaşulynyň ýüzüne garaýar. Aýada garaşýar. Goja edep bilen ak sakgalyny sypalap, ýakymly ses bilen aýat okaýar. Adamlar ýerinden galýar.

– Yzy ýarasyn.

– Taňryýalkasyn, toýuňyzda gaýtsyn!

Gap-gaçlary ýygnaşdyrmaly. Märekäniň ýüzi gaýtdy. Indiki gelýänler ygym-sagym. Bir hatar stolam ýeter.

– Aňyrka serediň... – diýip, hyzmat edip ýören oglanlaryň biri assyrynlyk bilen ýasa gelenleriň birine garşy kellesini salgaýar. Turanda, şlýapasy agajyň şahasyna ilişdi. Seret, seret... alyp bilenok. Bökjek bolýar...

Oglanlaryň biri pyňkymajak bolup, agzyny tutýar. Beýlekisi kimdigini görüp bilmän, aşak eglip, usullyk bilen pyşyrdaýar.

– Haýsy diýdiň? haýsy?

– Ana, ho-ol aňyrky! Ana, bökdem – aldama. Seret!..

Görenler ýylgyryşýar. Onsoň biri şlýapa hakynda başga bir gülküli gürrüni ýatlaýar. Duranlar gülşüp bilmän, biri biriniň ýüzüne seredişip myssa ýylgyryşýarlar. Ýagyş damjyklap ugraýar. Hyzmat edýän oglanlar stollaryň üstündäki zatlary ýygnaşdyrmaga girişýärler. Ýagyş güýçlendigiçe olaryň hereketleri çaltlanýar. Aňyrdan ýetip gelen iki-ýeke aýal-ebtat oglanlara el kömegini berýärler. Bileleşip, ylgaşyp, öe zat daşýarlar. Jala güýjüne girende, stollaryň üsti eýýäm boş. Damjalar diňe owadan kleenka saçaklaryň üstünde şabyrdap düşýär. Hyzmat edýänleriň hemmesi jaýyň ykyşagyna gaçyp atyp, şol ýerden ýagyşyň oýnuna seredişýär.

– Bäh, zordan ýetişäydig-aý.

– Aý, garaşyk edip bildi. Baş minut öňürti inen bolsa ähli zady öl-мужжык edäýmeli.

Ýagyş gitdigiçe güýjöp, aldygyna guýýar.

– Bäh, gowy boldy. Edil öz göwni ýaly neressän, hiç kemi ýok! Adamlaram gelip gitdi, ýygnaşdyrybam ýetişdik.

Bakýete gideniň garyndaşlarydyr iň ýakyn dostlary ýagşa ezilen dünýäni begenişip synlap durlar. Bu taýdan has uzak çola bir ýerde bolsa, ýaz ýagşy misli ene ýeriň kükregine düşen ýarany bitirjek, duýdansyz dörän garyp mazaryň üstüne ot bitirjek bolýan dek ýokardan köwsarlap, boraganlap inýärdi. Ýöne, arman, ol mazar üstüne ot biterden entek has täzedi. Ol edil ýap-ýaňyja bir säwlik bilen umman içre küregini aldyran gaýyk kimin, uç-gyraksyz sährada nirä ýüzjegini bilmän, ugurdaş akym gelse, ýola çykmakçy bolup, yraň atyp ýatana meňzeş...

Maý, 1991

HALKYŇ HAKY

Süýt çekýän ataraba sygyr hepekden alyp gaýdan ertirki sagymyny oba getirdi. Getirdi diýseňem boljak, arabany çekýän lagar ýaby iň soňky ýolaýyrtan öwrülip, oba garşy gönükdü. Günün gününe daňdanyň süýji ukusyndan galýan arabaçy Medediň bar aladasy bu wagt irkilip, birdenkä ýabynyň uýanyny elinden gaçyraýmazlykdy, ýogsam ýerden süýrenip, ýüp ýabynyň aýagyndan iljek.

Howanyň ýagtylyp barýan çagynda töwerek-daş owadandy, guşlar ertiriň salkynynyň gadyrny bilip, süýji saýraýardylar, ýöne bu zatlar Medediň göwnüni götererden ejiz gelýärdi, ony uky basmarlap alyp barýardy. Ýöne edil gabat garşysyndan aýagyny süýrüp yrgyldap gelýän agajetden uzynak ýaşuly – obanyň diwanasy Baş aga gözi düşende, ol ukudan açyljak ýaly etdi: "Bende diýsani, ugrapdyr-ow ýene daň bilen. Geziber-dä, ýeri, emlänerine kaýyl bol-da, obada tapdyrmadyk nan saňa çölde-düzde tapdyrarmy diýsene?! Jesedini ýandak-syrkynyň içinden gözlemeli etjek-dä bu-da bir gün. Akynyňky ýaly. Olam açlykdan aňkasy aşyp, meýdanda entedi ýördi, tä gatap galýança. Nanyň atly, özüniň pyýada galandygyny hiç kesiň boýun alasy gelenok. Galyň bende nirededir bir ýerde nan bardyr, gözlese, tapdyrar öýdýär: kimiň göwnüne, ol çölde-düzde, kimiň göwnüne – başlygyň dulunda. Emma nan ýok, ony Medet gowy bilýär. Sebäbi un ýok. Harpykdan saýlanan jäch ýurtdan günübirin çykarylýar. Bu taýda goýulýany – tohumlyk bugdaý hemem kolhozçyň ölmez-ödüsü. Olam bulamaga ýetäýse, zor boldugy. Daýhan indi bulamak tapsa-da kaýyl. Ekýäni galla, ýylboýam – gallaç."

Medet öz pikirine gümra bolýança, ataraba ýolagçy bilen garşylaşdy. Horlugyndan ýaňa dulugy dulugyndan geçeňkirlän, ýüzi inçele-inçele, halys pyçagyň arkasyna dönüp, töwir galdyrsa, ýüzi ellerini diljek bolup duran garaýagyz ýaşuly araba bilen deňleşdi. Medet oňa hoşamaý habar gatdy:

– Salawmaleýkim, Baş aga! Nan gözlemäge barýañmy? Irläpsiň öz-ä...

Bu ýolda daň bilen süýtçi Medetden öňňe adama duşmajagyny bilse-de, ýaşuly damarlary çylgymlap çykyşyp duran çorly elini selçeň sakgally ýüzüne kölegeledip, arabaçyny ýiti-ýiti synlady.

– Waleýkim essalam, Medet! Senmisiň-ow? Süýt getirýañmi? Getireweri şeýdip. Galyň bendäň gözi ýoluňdadyr. Süýtli ýarmasyny bermeseň, adamlarda ysgyn-deramat galan dälidir, kolhozyň işi ýatyp galar. Aşaky hatardan öten agşam iki adam ölüp çykypdyr. Kakasy bilen

ogly. Tanaýamydyň Gurban gysygy. Bulamak emlemeseň, olaram jaýlan tapylmaz. Aç garna kim gabyr gazjak?

Medet mundan habarlydygyny bildirip, ýüzüni sallady.

– Şoň üçin, ynha, howlugyp barýan-da. Olary ýerläp, adamlar derrew işe ýetişmeli. Indi ýas tutmaga-da wagt ýok, ölini gömüp ýetişip bilseň, zor boldugyň, Baş aga.

– Menem şony diýýän-dä. Meň-ä, bir göwnüm: "Ölmänkäň öwlüýäň bir çetjagazyndan özüňe jaýjagaz gazynyp goýaýam" diýýär, nähili borka, Medet? Bu adamlara soň kim derekli gabyr gazjak, kim jynaza okajak?..

Medet diwananyň bu gepini eşitmezlige saldy.

– Bu gün senem obada bolaýmaly ekeniň-dä, Baş aga. Bulamag-a paýlanardy.

Arwah-jynyňky ýaly eleşan eşigini selkidedip, ýaşuly araba hasam golaýlady. Onuň sesi ysgynsyzdy, tutukdy, selçeň çöpür basan pyçagarka ýüzünde diňe kiçijik gözleri ýeserlik bilen ýyldyraýardy.

– Äý, menem günortana deňeç gerin-le, bulamak paýa ýetişmesem bolmaz. O bolmanam indi meýdanda ugurly zat ýok. Ýöne bun ilerki noburyň ugrunda gezjek, nesibämde bolsa bir döwüm-ýarym döwüm taparyn. Arada-ha tapaýdym ýarty kesemen nany. Ynha, şundan aňrym ýaly-ha bardy!

Ýaşuly ernini ysgynsyz gysardyp, bir elini beýleki eliniň tirsegine degrip epdi. Medet gyzyklandy:

– Bä, kim goýup gitdikä ony?

Aýak üstünde zordan yraň atyp duran ýaşuly ejir ýamanyny görüp çyny bilen ýylgyrjak boldy. Ýykylmajak bolýan ýaly öz selçeň sakgalyndan ýapyşyp ony daraklady.

– Äý, bilmedim, gaçakçylar-ýenekiler goýup giden bolaýmasa. It-guşa degmändir. Ony diýseňem, bir çetinde dyrnak yzynam gördüm. Elbet nä, dişi öten dälidir-dä gurduň-guşuň. Men ony hol noburyň gyrasyna baragada suwa basyp iýdim. Heziller edinäýdim. Garnym ýazylaýdy.

– Baryny bir gezekde iýäýdiňmi, Baş aga?

Ýaşuly göwnühoş ýylgyrdy.

– Be, iýäýmän näme, bu adamlar işdäsi sag ahyrym. Şojagazam iýmäýinmi? Onyň dagy nämejik, pront turmazyndan oň dört soň ýalynam iýýärdim! Hamyrly nandan birini, petirden iki tegelegini iýen gezegimem bar! Bu adamlar uzyn gün açyk howada gezip ýör, inim. Iýenini siňdirmek gaýgysy barmy?

Medet onuň gepine ýylgyrmasyny goýman, arabadan syrylyp düşdi.

– Baş aga – diýip, soňra ol diwana ýüz tutdy, – Birsellem şu ýabynyň başyny tutup dursana. Oba ýetmänkäm, aýagymy ýazaýyn, halys gabyz boldum. Me, jylawy al! Arabaň arşyna ýaplan-da duruber, artykmaç alada gerek däl, ýanynda garamça bolsa, bu garry baýtal bir ädimem ätmez.

Ýaşuly bu işe göwünjeň boldy. Soň ol uçguryny howlukmaç çözüp, ýylgynlyga siňip barýan arabaçynyň zyzndan gygyrdy.

– Medet, aý Medet! Tüňňürdäki süýtde iki owurtjyk owurtlaýaýyn? Halys ýüregim akaýdy, maňa gölegçiň ýarmasyndanam bir kaşykdan kän ýetmez. Nädeýin, Medet?

– İçäýiň bolmasa iki owurt! – owşanaklap ýylgynlygyň aňrysyna öwrülip barýan Medediň sesi allowarradan lapykeç yzyna gaýdyp, arabanyň ýanyna öwrülip geldi.

Idin berlerine mähetdel, ýaşuly bada-bat jylawy taşlap, süýtli tüňňüre ýapyşdy. Häliden bäri arabanyň üstünde irbäri joňkaryp oturan tüňňüriň gelimsizje boýny bir demde diwananyň süňklek ellerine düşdi. Şondan soň arabanyň töweringinde ýürekgysdyryjy dym-dyrlyk emele geldi. Ýogyn gulkuldy galan sesleri basdy, asyl janly-jandardan ses-üýn çykaýsa nädersiň?! Hatda garry baýtal-da ýüzüni sallap, burnuny titredip, bokurdak owazyna gulak asyp, butnaman durdy.

Süýtli tüňňüriň wagtynda aşak düşmän, ýokarda uzak eglenýändigini ýylgynlaryň aňrysundan gözünüň gyýtagy bilen gören Medet "ähem-ühem" bilen ýaşulyny süýtde aýyrjak boldy. Emma süýdüň tagamynyň aç diwananyň agzyna diýseň ýaranlygy bes-bellidi, aşak düşmeden geçen, tüňňür gaýta gitdigiçe ýokary galma bilendi. Ýaşulyň kekirdek ýumrusy bolsa, alkymy bilen emenjek çukuryň arasynda tara kimin gatnaýardy. Bu ýagdaýy görüp, buşugyp oturan Medediň gözi hanasyndan çykara geldi. Ol hajadyny doly berjaý etmekden ellibizar geçen, bir eli bilen uçguryny tutup, ýylgyndyr-syrkynlygyň arasyndan bäriligine gözi ýok ýaly urduryp gaýtdy.

– Haý, goýaweri-how, Baş aga, beýtmäweri, halkyň hakydyr! Bütün milletiň günortan naharydyr, duraweri!

Ýaşuly kemteresinden diýýäňmi-de diýenokdy. Ol tä arabaçy gelip tüňňürden aslyşança süýtde gulkutdy durdy. Mazaly gowzap, guş ýaly ýeňlän tüňňüri elinde saldarlap görende, Medediň bokurdagy doldy. Ol elini nädip uçguryndan aýranyny-da duýman galdy...

– Bäh, süýji eken-äý, sadagasy gitdigim! – diýip, arabaçynyň halyndan bihabar diwana gaýta agzyny şapbyldatdy. – Urşdan öňem-ä süýt içýädik welin, beýle süýjüdir öýdemzokdyk. Şüý-ä edil ýöne bal gatylan ýaly, sadagasy gitdigim! Äý, men-ä indi nan gözlemäge-de gitmesemmikäm diýýän. Şu taýdanjyk dogry gölegçiň bulamagyna ýöräberjek. Howaňam öwzaýy bozuk. Ýagys ýagjakmy, nätjekmi, meýdanda entäp ýörmäýin-le...

Añrysyna "il gonansoň", ýüzi nurlanyp, dili açylan diwana näçe diýseň "jürrüldeýärdi". Onuň selçeň sakgalyndan aşaklygyna syrygýan süýt damjalary bolsa, eli gowuz tüňňürlü serimsal bolup duran arabaçynyň ullakan goýun gözlerinden syrygýan gözýaş damjalary ýaly seýrek hem iri-iridi.

ERKEK BOLALY, SAPARMYRAT!

Azaşandyklaryny olar çöle çykan günleriniň ertesi boýun almaly boldular. Düýn öýläňki duýdansyz turan gara ýelden soň özleriniň ugrulla gidip barýandyklaryny olar aňyp ýetişpdiler. Ýöne muny hiç biriniň boýun alasy gelenokdy. Azaşanlaryny kim ilki boýun alsa, onda şolam günäkär bolup galjaga meňzeýärdi. Olaryň göwnüne şeýledi. Entek bu-da hiç, has beteri – kim bu sözi ilki bolup agzasa, şol-da nalajedeýin bolup görünjekdi.

Onsoň içlerini hümledig, olar ýene-de ýarym gün ýol ýörediler. Wagt günorta bolup, Gün depelerini jokradyp ugranda, olar dillerini bir gulaç sallap, sazagyň kölegesine özlerni atdylar-da, haslaşyp, biri biriniň ýüzüne öýkeli garadylar. Ikisiniňem dilleri gijäp, dodaklary müňküldeşip durdy, ýöne ýene-de dil ýarman oňdular. Emma demlerini dürsäp, ýola çykmazlarynyň oň ýanynda aralaryndaky oňsuksyzlyk uç görkezdi. Endamynyň ýagy ýüzüne uran Saparmyrat ýaňy goşlaryny arkasyna alyp ýöräp ugran aw ýoldaşynyň yzyndan esewan edip durdy-da, dişlerini gyjyrdatdy:

– Düýnden bärei seň zzyňa düşüp, ynha, gelen ýerimiz. Indi nämä yeňsäňi tüňnerdip barýaň?! Men-ä beýläk ýörejek, senem nätseň – şeýt!

Ol goşlaryny egnine alyp, ýoldaşynyň näme diýerine garaşman, öz diýen ýoluna gidiberdi. Gullow aýak çekip, yzyna gaňryldy. Semizlikden ýaňa halys ýadaw görünüän ýoldaşyna onuň haýpy geldi.

– Nirä ýöresegem, bile ýöräli, ýogsam heläk bolarys. Ýöne, meniň diýenimi etseň, beýläk gideli, ýol, ine, şu gapdalda bolmaly. Ýapylara seret, sazaklaň pürüniň ýatgyn ugruna seret!

– Ýapylara seredip, getiren ýeriň dälmi şu? Seň zzyňa düşýände kelle ýok diýsene!

– Men seni zora ýanap alyp gaýdamok, özüň: "Awa gideli!" diýip, meni günüme goýmadyň – ýalanmy eýsem? Ýöne indi, haýsy-da bolanda, dogry ýol tapjak bolaly, günäkär gözleşek – orta ýolda galarys. Suwumyz az, şony ýadyňdan çykarma!

Saparmyrat hötjetligine tutdy, ol "diýýäňmem?" diýmän, arkaýyn ýöräberdi. Gullow alaşsyz galyp, onuň yzyna düşdi. Suwsuz çölde ýoldaşyňy taşlamak – namartlyk. Onsoňam, kim bilipdir, belki ýoldaşynyň barýan ýolunyň-da çopan-çolugyň üstünden eltmegi ahmal?

Olar tä agşama deňeç ýol ýörediler. Agşamlyk, öykeleri ýazylman, hersi aýratyn düşledi. Aýratyn çay gaýnadyndylar, aýratyn damak edindiler. Gullow munuň öz ýagdaýlaryny öňküden-de beter agyrlaşdyrjakdygyny bildi, ýöne zemzen ýaly çişen ýoldaşy onuň töwellasyny almady. Olar bu gün suwy aýap bilmediler. Ertire diňe yekeje tüňçe suw galdy, töwerek-daşlary-da tä gözyetime çenli aňňat-aňňat gum, akyp ýatan gyzyly çäge...

Ertesi irden usurgap ýatan awçylary Günüň howry oýardy. Kellelerini galdyrsalar eýýäm töwerek-daş tüp yssy. Olar çalak-çulak garbandylar-da, sessiz-üýnsüz ýola düşdüler. Ýol diýerlik ýol ýokdy, olar diňe uguralla gidip barýardylar. Düýn günortandan bári öňden Saparmyrat ýöreýärdi, Gullow ony ýeke taşlamazlyk üçin yzyna düşüp gidip barýardy. Saparmyrat tä suwlary gutarýança öňden ýöredi, soňra ol ýene-de gaharyny ýoldaşyndan çykarmaga başlady.

– Senden boldy! Ýol tanamaz halyňa meni çöle alyp gaýtdyň! Maňa bir zat bolsa – seň günäň!

Gullow suwsuzlykdan ýaryk-ýaryk bolan dodaklaryny gury dili bilen ýalady, onuň goýun gözleri ýakymсыz uçganaklady. Ol ýakymсыz bir zat diýmekden saklanjak bolup, çäge siňen bitginli saçyny barmaklary bilen daraklady, soňky üç günüň içinde görnetin horlanan, duluklary içine çekilen ýüzüne syran çägäni kakşydyrды.

– Iň bolmanda, bir gününü bir öz boýnuňa çek, senem gördük!

Şondan soň olar ýene-de öňe gitdiler. Saparmyrat ýoldaşynyň töwellasyny alman, kellesiniň ugruna tutdurды gitdi. Onsoň Gullow ýene-de onuň yzyna düşübermekden gaýry alaç galmady. Şeýdip, olar bu günü-de çölde netijesiz ygyp geçirdiler. Günüň ýaşan ýerinde ýykylyp galan iki pyýadanyň ertesi irden ne çörege ýanap içere ýeke owurt suwlary, ne-de dikelip ýöräre ysgynlary galypdy. Gury çörek bokurdakdan geçenok, bogazyňa düwün bolup dur.

Töwerek-daş birmeňzeş sakar çöllük, kä ýerde iki-ýeke düýp çeti-çerkez, sazак bu ýerde has-da seýrek. Gullowyň öz ýoldaşyna ýüregi awady, ol birki düýp ýandagyň düýbünü gazyp, olaryň kökünü çekip çykardy, gumuny kakşydyryp, agzyna salyp gördi – guraksy, çyg syzanok. Köküň suwly ýerine ýetmek üçin kän gazmalydygyny ol bilýär, ýöne hany oňa ysgyn? Onýança-da Saparmyrat onuň edip oturan işini görüp, nämendir bir zat ýadyna düşen ýaly ala-hasyrды bolup, ýer gazyp ugrady. Ol edil kürüm gazynýan atýalman kimin, çägäni yhlas bilen sowurýardy. Onuň yzgara ýetjek bolýandygyna düşüniп, ýoldaşy başyny ýaýkady.

– Indi giç, düýn agşam başlan bolsак, onda ýetsek ýeterdik.

Saparmyrat oňa mölerilip seretdi-de, hiç zat diýmedi, diýmese-de, onuň gözlerinden näme diýjek bolýandygyny bilmek bolýardy. Gullow özüni günäkär saýyp, ýüzünü sallady. Onsoň ol alaçсыz ýene-de yra-dara ýöräp ugran ýoldaşynyň yzyna düşüp gitdi. Ýöne bu gün olar uzak wagtlap dik ýöräp bilmediler, ilkinji duşan sazagyň düýbüne haslap ýykyldylar. Kölegäniň yzyna düşüp, sazagyň daşynda aýlandylar, Gün günorta ýerine baryp, çölde kölegeler ýitende, Saparmyrat edil aklylyndan azaşan ýaly, goşhaltasyny tüpeňini taşlady-da, süýr günortan ýola çykdy. Gullow sesini çykarman, onuň yzyndan seredip durды, ol yzyna

dolanyp geler öýdüp garaşdy, ýöne gel nire?! Onsoň ol ýoldaşynyň goşlaryny-da egninden asyp, onuň yzyndan garama-garama ýöräp gitdi.

Çäge şeýle bir gyrgyzy welin, gözýetim tolkunyp ýatan akar suw bolup görünýärdi. Saparmyradyň hut şol salgymy nazarlap barýandygyna ymykly göz ýetirende, Gullowyň erbet gahary geldi, ýöne indi oňa nädip gep düşündirjek? Usurgap, kiçijik sazagyň düýbünde, gyrgyz çägäniň üstünde uklap turansoňlar, olaryň ikisiniň-de kellesi sämedi. Şondan soň olar dik aýak üstünde ýöräp, uzak gidip bilmediler, basym olara emedeklemek aňsat bolup görüldi. Goşlaryny taşlap, çepegini eline geen Gullow üm bilen bu emeli ýoldaşyna görkezdi, ýoldaşy düşünişip, çepeklerini aýagyndan sypyrdy.

Olar şeýdip, ep-esli ýol geçdiler, ümzükleri suw bolup çaykanyp ýatan sary salgyma garşydy. Birnäçe wagtdan soň ýoldaşynyň yza galandygyny aňan Gullow özüne zor salyp, yzyna gaňryldy. Görse, ýoldaşy nämedir bir zada dümtünýär. Onuň gümürtik hereketlerini halamadyk Gullow yzyna emedekläp gaýtdy. Gelip görse, Saparmyrat çepeginiň içine buşugyp, siýdigini içip otyr.

– Beýtme, – diýip, Gullow oňa ýalbardy, – ejizleme, basym suwa ýeteris, erkek bolaly, Saparmyrat!

Emma ýoldaşy bu sözleri eşitmedi, aslynda olaryň Saparmyrada baryp ýetenligi-de belli däl, çünki Gullowyň güýji diňe pyşyrdamaga ýetdi, sözler onuň gury dodaklaryna ýelmeşip galdy. Gullow yzyna öwrülip, ýene emedekläp gitdi. Dyzynyň pers-ala bolup, geçen ýolunda gan yzynyň galýandygyny görende, ol töweregine ümezlän gözlerini aýlady. Saparmyrat düýbünden başga ýana tutduryp barýardy. Alaşsyz ugruny üýtgeden Gullow galan güýjüni onuň yzyndan kowup ýetmäge sarp etdi.

– Ýör beýläk, meň gulagyma otlynyň sesi geldi... – ol dodaklaryny gymyldatdy. – Düş yzyna!

Emma Saparmyrat birdenkä niredendir bir ýerlerden güýç tapyp, ony dişleşdirmäge başlady. Ol edil guduzlan it ýaly, ýoldaşynyň endamyna birnäçe ýara saldy. Gullow ilki eli bilen goranjak boldy, emma ýoldaşy oňa eýgertmedi, onsoň ol aýaklaryny jüpläp, arkan ýatan ýerinden bar güýji bilen onuň agzyna depip goýberdi. Şondan soň Saparmyrat bokurdagyny harladyp, çölüň içi bilen gözünüň gören ugruna tutduryp gitdi...

Gijäniň bir wagty özüne gelip, Gullow ýene-de otlynyň sesini eşitdi. Onsoň ol iň soňky güýjüni jemläp, şol gapdala bagry bilen süýşdi. Şeýdip, ol tä Gün maňlaýyny gyzdyryp, essi aýylyança süşenekledi gitdi oturdy. Usurgap galsa, demini dürseýärdi-de, soňra ýene öňe ümzük atýardy. Has soňrak ol ne ýagtylygy, ne-de garaňkylygy duýdy, töweregini düşnüksiz, ýürekbulanç çal howa gurşady. Ýöne ol şonda-da gyrmyldysyny goýmady.

Gözünü açanda, Gullow özüniň kiçiräjik bir tamyň içinde ýatandygyny, güne ýanan saryýagyz bir adamynyň öz üstüne eglip, esgi bilen dodaklaryny ölläp oturandygyny saýgardy. Ol adam agzynyň ýanyna suwly jürdegi eltende, Gullow bar güýji bilen jürdegiň bokurdagyndan ýapyşdy-da, gulkudyp ugrady. Ýöne aňyrsy baş-üç ýuwdumdan soň jürdek taňkyrady. Onsoň onuň bokurdagyny goýbermese, dagy alajy galmady. Bu ýagdaý soňra ýene birnäçe gezek gaýtalandy. Şeýdip, demirýolçy ony az-azdan suwa öwrenişdirdi. Dili diýen edip ugranda, Gullow:

– Nämüçin maňa bu ýürekbulanç suwdan az berýäň? – diýip zeýrendi.

– Başga hili suw saňa ýakmaz – saryýagyz demirýolçy başyny ýaýkady. – Bu ýarym gaýnag suw.

Biraz soňrak Gullow birneme özüne gelendigini bildirdi:

– Hany meniň ýoldaşym?

Demirýolçylar ugrybir Saparmyrazyň gözlegine çykdylar, garaňky gatlyşmanka-da ony tapyp getirdiler. Onuň jesedi demir ýoldan o diýen uzakda däl eken.

Başyndan geçiren kynçylygy ýadyndan çykan ýaly görünse-de, şol günden soň Gullowyň suwly jürdegini ýanyndan goýanyny gören ýok. Bu onuň endigine öwrüldi, ol hatda oba içinde-de ýany suwly gezerdi. Ýol bilen ýöräp barýarka, birdenkä aýak çeker-de, sen-men ýok, jürdeginiň bokurdagyny agzyna elter. Muny gören obadaşlary duýgudaşlyk bilen ýylgyrarlar:

– Gör, ana, ýene gulkudyp ugrady! Gany gatan adam-da, suw içip öljek...